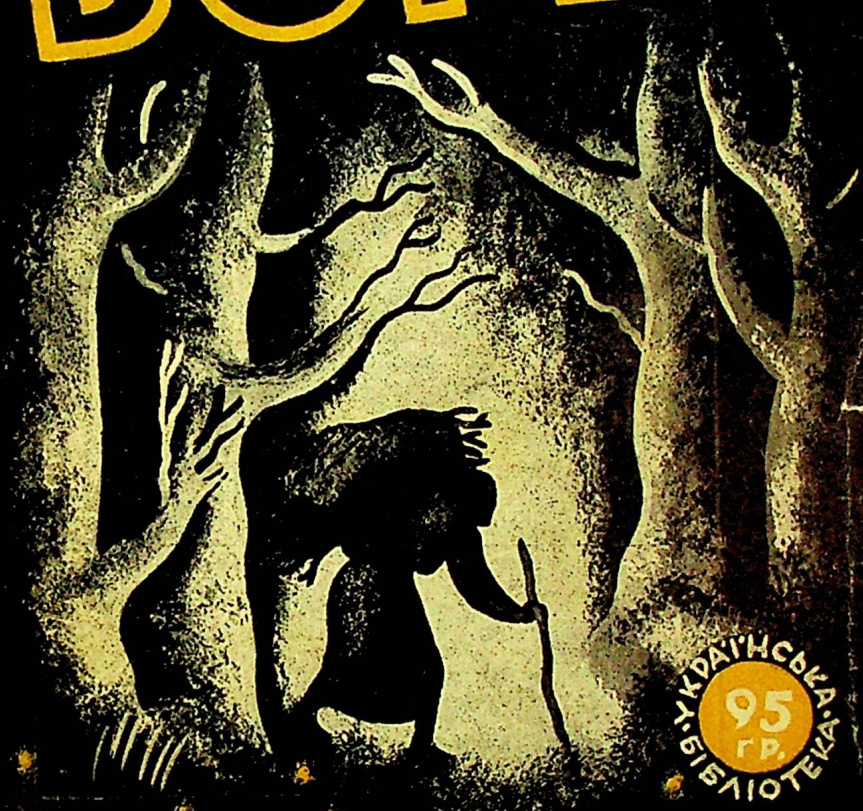

TULA-online.org

СВЯТОІВАНСЬКІ

ВОГНІ

УКРАЇНСЬКА
95
рр.
БІБЛІОТЕКА

Іван Неркицький

„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

Видавництво кращих творів
українського й усесвітнього
письменства

ВИХОДИТЬ у ЛЬВСЬВІ НАЧЛАДОМ ІВАНА ТИКТОРА
кожного місяця в обемі 8 аркушів друку.

В 1933-ому році вийшли такі твори:

- ч. 1. *Д. Мордовець*: „Гайдамаки“ ч. I.
- ч. 2. *Д. Мордовець*: „Гайдамаки“ ч. II.
- ч. 3. *М. Гоголь*: „Страшна Помста“
- ч. 4. *В. Радич*: „Максим Залізняк“ ч. I.
- ч. 5. *В. Радич*: „Максим Залізняк“ ч. II.
- ч. 6. *С. Дашків*: „Опанас Тятива“
- ч. 7. *О. Турлявський*: „Син Землі“ ч. I.
- ч. 8. *О. Турлявський*: „Син Землі“ ч. II.
- ч. 9. *І. П. Горшківський*: „Під прапори Хмельницького“
- ч. 10. *Галина Журба*: „Зорі світ заповідають“ —
(преміовано українською літературною
нагородою 1932/1933)
- ч. 11. *М. Голубець*: „Вчорашня легенда“
- ч. 12. *П. Свій*: „Степові оповідання“.

Новим Передплатникам комплект цього річника вшлемо
поштою по одержанні ал. 9'60.

ПЕРЕДПЛАТА:

Місячна	0'95 зол.
Чвертьрічна	2'60 зол.
За кордоном річно згори 13 злотих, або їх різновартість.	

Поодинокі томи „У. Б.“ можна дістати
в усіх краєвих книгарнях.

Адреса:

„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

Львів, ул. Косцюшка 1 а.

Ченове Конто П.к.О. 500,277. з дописною „У. Б.“

„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

Ч. 6. (18.)

ЧЕРВЕНЬ

1934.

ІВАН КЕРНИЦЬКИЙ

СВЯТОІВАНСЬКІ ВОГНІ

(Оповідання)

Др. Генрик Горезовський

Л Ъ В І В

НАКЛАДОМ ІВАНА ТИКТОРА

Друковано 5.000 примірників.

Обгортка й портрет автора. рисунку
СВЯТОСЛАВА ГОРДИНСЬКОГО.

Друк. З. Медицький—Тиктор. Львів, Бляхарська 9.

ІВАН КЕРНИЦЬКИЙ.

ПЕРЕДМОВА

Давно колись, ходив Діоген, у білий день, з ліхтарнею в руці й шукав — людини. Дехто вважав його диваком, дехто, до нині вважає філософом. Крім ліхтарні, було в нього ще кілька інших тріків дивацтва чи філософічного наставлення. Мешкав у бочці, любив сонце й не терпів тіни Олександра Македонського. Бо хоч Олександр був поміж македонцями Великий, але для Діогена був варвар. Для Діогена, що був грек, вдоволявся малим, не мав гроший на порядне помешкання, але хотів бути великим і, якби жив сьогодні, то бувби напевне письменником. Письменником, що мусів би вдоволятися малим, мешкавби «кутом», любив би сонце і мавби голубине серце для всіх, крім Олександрів, Великих і Малих. Великих просив би, як колись, не заступати йому широкої публіки (сонця), малих шмагав би їдкими жартами й афоризмами. Бо остаточно все міняється на протязі віків. Тільки люди остать ті самі, хоча й міняють професії і прізвища.

— — — — —

Давно колись ходив Діоген, у білий день, з ліхтарнею в руці й шукав — людини. Сьогодні можна з куди менчим успіхом шукати — письменника. Письменника з крові й кости, не графомана, не з ласки добродушного видавця, але з божої ласки. Письменники трапляються рідко, ще рідше мають щастя попадати на своїх Діогенів, що зрадили-б нахідкою й від-

ступили-б їм і трохи місця в бочці й трохи сонця перед нею.

А всежтаки трапляються. Не як правило, але як виїмок, для потвердження правила.

Іван Керницький, молодий, ледви 20-літній хлопчина, це на правду письменник. З тої правдивої божої ласки, що обдаровуючи світ Олександрами, Великими й Малими, так рідко здобувається на добрих письменників. Може тому, щоби ми ними чим більше раділи, тим висше їх цінили й тим низші платили їм гонорарі й тантієми. Велика є премудрість божа!

Почав свою кар'єру від гусий. Потім перейшов до коров, а коли вже вмів добре їх виганяти зі «шкоди», заблукав до школи. Зразу в рідному селі, потім у Львові. Бо недалеко Львова, в Суходолі, прийшов той хлопчина на світ. Для точности додамо, що це сталося 12 вересня 1913 р. Рік перед великою війною, п'ять літ перед «нашою». Може на те, щоби так глибоко вичути атмосферу, що залишилася по тих війнах. Можна сказати — не бачив ні одної ні другої, не пережив військового страхіття, але мав широко розкриті очі дитини на... повоєнне лихоліття.

Поки вчився в школі, не кидав книжки й дома. Особливо на феріях. Тоді нас корови й читав.

«Син України», та добра, повоєнна книжка Гасенка, була його першою «нагородою пильности» в школі. Вибори в 1924 р. були його черговою школою. Вперше почав тоді думати громадсько-суспільними категоріями. Думати й обсервувати Олександрів, переважно... Малих.

Хоча вроджений в умовах Діогена й призначений на письменника, для всесторонности покінчив... торго-

вельну школу. Очевидно »з відзначенням«, бо вже вродився для відзначень. Мешкав на селі, до школи їздив залізницею. Мав час і нагоду обсервувати. Той людський дріб, що то їздить залізницями, сюди й туди, за ділом і без діла. В школі попав на свого Діогена. Один з учителів (теж поет) відкрив у ньому талант.

Молодий хлопчина почав писати — вірші і подання до установ за »посадою«. Вірші палив, а подання палили директори установ. Нарешті попав у круговорот пресового промислу. Але писав. Не тільки новинки й »сензації«, але й усе те, що заобсервував на селі, в залізничному вагоні. Обрії не були широкі, перспективи недалекі, але тим глибшала в нього спроможність вчуватися в ситуацію, розшифровувати конфлікти й передавати заобсервоване й пережите. Конфлікти буденні, ситуації випадкові, але чого-ж не зробить правдивий письменник хочби й з дрібного матеріялу? Ріняк, шутер, чи просто глинка, але хіба не з цього сирівця збудованій цілій Космос?

Малими прорізами життя, доцільними конфронтаціями людей і явищ, стали його оповідання. Дарма, що писав їх »на коліні«, часто з думкою про гонорар; правдивому письменникові не пошкодить і гонорар. Хочби й »викапаний«.

»Крамар Сень Свистун« — був першим, друкованим оповіданням Керницького. Два роки тому. Але за тих два роки, як то скорчились розміри його оповідань, як зате поглибився їх зміст! Вистане прочитати »Стару Хату«. Стосім літ її історії замкнено в кількох шпальтах, всю її душу в кількох словах. Ніжних, а мужеських, мелянхолійних, а ляпідарних. Хто не читав »Колядників« Керницького, той може не знає, що ласка божа дала нам письменника, правдивого письменника з крові й кости.

Керницький, той правдивий письменник, має 20 літ! Може це тільки »чудесна дитина«, одна з тих, що блиснули досвіта, щоби згаснути в полудне? Може? Хто його знає, що буде завтра. Але вчора була »Стара Хата«, »Колядники« й ціла збірка »Святоіванських вогнів«. Що буде — невідомо. Але те, що є, останется і вже не згасне.

— — — — —

С Т А Р А Х А Т А

Таких старосвітських хатин вже небагато. Вони вмірають так, як повмірали ті, що їх колись ставили. В нашому селі вона одна — однісінька. Має сто сім літ і мало не по самі вікна вже вросла в землю. Стоятиме ще до неділі. В понеділок до схід сонця Сенько Маланюк скличе сусідів, вони підріжуть трухляві слутки, здорово підіпруться дручками, крикнуть: — гей, рруп! — і зі старої хати залишиться лиш купа пороху... Сьогодні вона ще стоїть. Зпід стріхи ще куриться сивий дим. На порозі ще сидять діти з кучерявими голівками і з черепяної миски сьорбають теплу юшку. Під малим віконцем ще цвіте черешня і радісно гомонять бджоли. Стара хата бачить те все і чує... Вона ще жива. Хоч старість згорбила їй спину, хоч літа похилили до долу, вона вперто стоїть на дубових закопах, твердих та черствих, як тверді і дужі були її будівничі.

Стін — майже не видно. З долу наче проковтнула їх земля, з гори закрила стріха. Широка, гей покришка, почорніла стріха, поросла мохом, розхідником і зеленою травою. В самі жнива ця стріха виглядає, як хлопська нивка. Цвіте тут синій блават, червоніють маки і тихо шелестять колоски жита. Проживають тутечки миші, оси, воробці, чмілі та інша твар господня. Місто комина стоїть чубате бузькове гніздо. Дим зпід бовдура мандрує собі на пекарню, звідтам до сіней, з сіней на вишку, а з вишки шпарами тікає на вольний світ. Димом перепоений тут кожний кілок, кожна стебе-лінка. Димом пахне ціла хата. На вишці всі крокви і банти густо присипані сажею. Як стукнете дверми,

то сажа паде вам на голову. Двері важкі, скрипливі, з деревляним засувом. За дверми, на кілочку, висять торішні, посвячені вінки. Під стріхою позатикані «Божі листи» і старі, цісарські корони.

Якщо хочете ввійти в світлицю, то напевно стукнетеся лобом до низенького одвірка. Ваші очі, що привикли на дворі до ясного світла, зразу не побачуть тут нічогісько. Крізь малі віконця, прислонені черешневим віттям, лиш вряди-годи закрадаються до хати цікаві, соняшні зайчики. Аж пізніше ви запримітите зараз біля дверей здоровенну піч, що з усякими грубками, а припідками, а запічками розсілася як печериця на пів хати. Коло печі звисає від стелі довга жердка, а на ній всі хатні достатки. І дідова полотнянка, і бабин кожух, і Орисині черевики «на корках», і Михасеві жовті мешти... Широка постіль застелена білим рядном, а копиця з подушок сягає аж до самої стелі. На цій постелі прийшло на світ багато крепких Маланюків. А на тій дубовій лаві клалися на вічний сон їхні батьки... На отсій скрині, залізом кований, світилися за їх душі воскові свічки, а дяки читали псалми... Сіру, задимлену стелю піддержують три соснові трами. Поміж щілинами, що поробилися в трамах, переховує Сенько Маланюк найцінніші свої документи: податкову книжку, кобилячу легітимацію і позви зі суду. На середущім трамі видовбаний Хрест і Боже Провидіння, а з боку такий напис:

«Благослови Господи дом сей і живуці в нем раби Божія Йоана Маланюка і жену его Катарину. Дня 15. априля 1826 года».

Раби Божі Йоан і Катерина повмірала ще й панськими рабами. Аж пять літ по їхній смерті милостивий цісар скасував панщину.

Попід стелю рядочком навколо світлиці поприбвані образи. Усі в порохнявих рамах, вкриті порохом

і павутинням. Сновигаються по них павуки та влізливі мухи. Святим угодникам від старости почорніли світлі обличчя й померкли очі. Кожний образ пообтуканий з усіх боків ще малими образочками, так, що всіх святих, менших і більших, можна тут начислити до двіста. Між св. Варварою а преподобним чудотворцем Миколаєм висить одна, дуже сумна картина. Намальований тут небіщик Франц-Йосиф I., як простягся на білому катафальку мертвий, без життя... Біля нього міністри втирають рукавами заплакані очі... Зараз, недалечко, інший образ: на нім намальовано чотирьох славних цісарів, що хотіли конечно виграти велику війну: німецького, турецького, болгарського, ну, і «нашого» австрійського. Малий Юрцьо, як мовить у вечері «Оченаш», то молиться лишень до цих «бозів» зі золотими «менталіями».

Сонце заходить — вечоріє. По хаті блукають сутінки. Блукають, як тіні предків, як спомини давніх літ... Під вікном шарудить вітер... Білі пелюстки черешневого цвіту тихо сиплються на землю... Стара хата стоїть німа, мовчазлива. Від неї віє вже могильним холодом. Вона вже прочуває свій кінець... Га!.. Трудно. Пережила своє. Багато бачила, а ще більше чула... Тепер — амінь! В понеділок вранці Сенько Малашок трутить її, як порошняву вербу. На її місці поставить нову хату. Гарну, муровану, з «фаермурами», з великими вікнами та з комином на чубку. Кривлю покриє червоними дахівками, а стіни побілить вапном. По старій хаті загине слід, загине пам'ять.

З Н А К И

Сидів переді мною й розповідав:

— Не люблю, бачите, очих «знаків»... Як почую, що десь чекоче сорока, то зараз затикаю собі вуха. Як побачу, що кіт мнеться, то знов, щось аж підносить мене вхопити книжку чи чорнильницю й жбурнути в Богу духа винне створіння.

А коли, ненароком, самі двері відчиняться в кімнаті, то мене зараз кидає в пропасницю...

...Це було з початком війни. Осінь ще суятилася по землі, лінива, глуха осінь. Листопад. В наше село прийшли тоді мадяри. Мені тоді минало шість літ. Тямлю добре; бо саме цього літа я почав пасти корови... Так... Ми всі зачинаємо від гусей і коров...

Вже було зполудня. На дворі політав перший сніг. Батько саме приїхав з «форшпанки» і грів над грубою задубілі руки. Мама сиділа на лаві під вікном і пряла кужіль. Я крутився біля неї й засукував веретено.

Зараз за вікном бовваніла, знімаючи в небо чорні руки, росохата груша. «Петрівкою» звалася, а грушки на ній завжди найскорше дозрівали... Тепер торопіла чорна і німа, як осінь північ. Лише сороки й ворони верещали на ній від світу до ночі.

І ось одна сорока злопотіла крильми, сіла на стрісі та голосно зацокотіла. Я припав до вікна і сплеснув долоньями.

— Мамуню! В нас нині гості будуть!.. Адить, як сорока чекоче...

Мама якось тривожно глянула на мене, потім на батька, але нічого не сказала...

З запічка скочила на лаву, а з лави на долівку заспана, буріхата кітка з зеленими очима. Вона сіла під порогом і почала вмиватися. Раз-у-раз лизала язичком лапку й гладилася нею по голові.

Я знов підскаочив з радості.

— Мамуню! Та в нас таки на правду будуть гості. Адить, вже й киця мнється!..

Тоді батько уважно глипнув на мене і сказав коротко:

— Будь тихо.

Мене аж зморозило. Батьків погляд був холодний, як ніж. Я тата дуже боявся. Не знаю чому, бо він ніколи й пальцем мене не доторкнувся.

На дворі засвистав, захлиснувся реготом вихор. Телепнув собою до вікна, аж заплакані шибби йойкнули, потермосив воротами і голодним писськом заскавулів на вищі. Тоді двері до світлиці скрипнули і поволи, поволи відчинилися наостіж.

...О! Тепер я знав напевно, що в нас сьогодні будуть гості... Та як?.. І сорока чекотіла, і киця мнлася, і оце двері відчинились!.. Го, го, прийдуть гості... ого! Вже йдуть!..

На подвір'ю застукотіло з десятків ніг, загаморили голоси. За хвилину — гості вже входили в хату. Були це мадяри. Мали сині мундури, рябі піки з чорними вусищами, блискучі, залізні шеломи й набагнетені кріси. Череватий фельдфебель, що йшов попереду, крикнув до батька по-німецьки:

— Збирайся!

Батько підвівся зі стільчика й випрямився на весь ріст. Так... Памятаю його, як нині... Був кремезний, високий, головою сягав трама. Ліву руку мав переломану, смерека в лісі второщила. Тому його не взяли

до війська. Батько розумів по-німецьки. На вищці мав цілу стирту всяких книжок, а люди в селі звали його політикантом.

Він глянув просто в вічі надутому фельдфеблеві і спитався:

— Куди?

Цей люто блиснув очима і крикнув удруге:

— Збирайся!

Батько не рушився з місця. Його широке лице було спокійне, як з каменя. Ясні очі полискували, як леза багнетів.

Череватий фельдфебель аж мінівся зі злоти.

— Збирайся! — прохарчав.

— Куди?

Мадяр залавав і розігнався до батька з найженим штиком.

— Halt's Maul! Vorwärts — marsch!

Батько здоровою рукою відсунув від грудей кріса і підійшов до матері, що напів мертва тремтіла під вікном.

— Будь здорова...

Потім схилився наді мною й поцілував мене в чоло...

...Цього вечора бачив я свого батька останній раз в життю. Його повісили ще тої самої ночі на росохатій «Петрівці» під вікном.

— — — — —
 ...Так, молодий товаришу... Тому й до сьогодні я не можу стерпіти оцих знаків: як сорока чекоче, як кіт мнеться і як, неждано, самі двері відчиняться в кімнаті.

Я С Н І Н О Ч І

Цього місяця було кілька ясних ночей. Отак, бувало, пізнім вечором вийдете з хати, а на дворі вам ясно, як у день! Так місячно. Синіє мовчаливе небо, й зорі переморгуються, й чути, як паде пожовкле листя на ясне плесо річки, чисте, мов хрусталь. Над річкою настобурчилися кострубаті верби. Задивилися в воду на свою вроду. Зпоза їхнього віття крадькома зиркає у малі віконця настирливий місяць і призирається, як на постелі поснули діти з русявими голівками, у гребінних сорочках. По леваді завели мовчазний хоровід сивовусі, вечірні мряки...

Тихо. Ясно і тихо...

І вам — пригадується...

...Егеж!.. Такі-ж самі тихі, місячні ночі були тоді... І місяць зиркав у віконця, й зорі переморгувалися. А небо також було синє. Тільки собаки щось дуже вили... Сідали на середині подвіря, знімали щелепи у гору і довго-протяжливо вили до зоряного неба.

Люди казали:

— Буде війна!

— Буде війна, бо собаки виють і фасоля подорожіла... Таксамо було й в чотирнадцятому році... Собаки виють, бо вітрять кров. Го, го, німіна то розуміє!.. А фасоля подорожіла, бо купують на хліб для війська.

...Справді! Якись дивні були тоді ночі, ранньою осінню. Отак, бувало, стоїте серед німої тиші, задив-

лені в безмежну синяву неба, заслухані в таємній, віковичній гомін, що навкруги вас і нараз...

Що це?

Блудні вогники по полях ходять?..

Ні! Алеж ні...

То може конюхи кладуть багаття та й бульбу печуть?..

Де там! Файна бульба!.. Ну, ну...

...Полум'я росте, вогонь бухає, як кров з живої рани, дим садить вам такий, що — ну, іскри танцюють міліонами роїв...

Овва! —

...Багряніє небо і вода у тихій річці, кроваві тини сновигаються по білих стігах. Біля оплітків напівсонні, розхристані матері тулять до себе наляканих дітей. А дужі батьки з сірими обличчями зложили руки хрестом на грудях і широкорозкритими очима дивляться на палаючий небесний склін. А тремтячі уста шепчуть:...

...І тоді, серед гробової тиші — гомін дзвонів... Ох, той гомін!.. Такий якийсь тривожний, такий переразливий, аж болючий, аж проймаючий до глибини душі... —

Так... —

Ви, мабуть, по вік попам'ятаєте цей гомін дзвонів, що котився тоді полями, раноюю осіпню, у такі ясні, аж за ясні ночі...

Правда?

Правда, Василю Слоцький, Дмитре Пилипенку, Гнате Сенишин, Сеню Головатий, Йване Чорнію, Грицю Закалюжний, Ониську Дужий?.. —

Так, чи не так, газди мої милі та й сусіди любі?

А чого це ви, мої дорогенькі, від цієї памятної осені отак плентаєте ногами, та й ходите, гей ті каліки?.. Га?.. А що це ви ховаєте онтам, за ковбицями, біля

постелі?.. Ага! Біяки від ціпа, поломані на твердих, хлопських клубках... Так, так... Певно на памятку своїм унукам і правнукам... —

Так... —

... А на могилах Степанка Синиці і Петрика Костишина шарудить жовте листя, що попадало з калинових кущів... І дрімуче, смерічкове віття щось шепче березовим хрестам... І срібний іней блистить до місяця на зівялих травах... І якесь дрібнесеньке, біле цвіття, наче невинними, дитячими очима глядить на світ...

Це певно так рясно зацвіли сльози старенької матері, й сестрички з голубими очима, й чорнобрової дівчини з блідим-блідесеньким личком...

...Ніч... Ясна ніч...

Б А Т Ь К И Й С И Н И

Наскільки памятаю — було це тому рік, пізною осінню. Я тоді їхав ранішнім поїздом до школи. В купе, що в ньому я примістився, застав уже трое осіб: двох підстаркуватих господарів та молодого, може сімнадцятьлітнього хлопчину. Він скулився в куточку під вікном і спав, схиливши голову на грудях. Довге, хвилясте волосся ясними жмутками стелилося йому на білє, мов стіна, лице. Такіж самі білі, худі руки мав зложені навхрест під бородою.

Я добув олівець, розгорнув свій рахунковий зшиток та взявся обчислювати відсотки за пять літ й три місяці, при стопі 12 проц. pro anno від якогось небуденного капіталу в долярах. Зараз біля мене розсівся на пів лавки жилавий та вусатий газда в червонім кожусі і в патлатій баранячій кучмі. Він з філософічним спокоем глядів на табличку «для непальонцих», що висіла йому перед носом і преспокійно пикав собі «шпорта». Кілька разів під ряд глипнув зпід лоба на мою мазепинку, а відтак звернувся до свого сусіда, що сидів проти нього з закритим долоньями обличчам.

— Кажете, це ваш хлопець... — Гм! Певно до доктора везете? Бо й мізерне то, мізерне, як з хреста зняте!

Батько ясноволосого хлопця журливо похитав головою.

— Ого... Йому вже доктори не допоможуть...

Голос його тремтів — був глухий та прибитий болем.

— Не допоможуть, кажете? Овва! То вже зле! То вже гірше! Так куди-ж його везете?

— На Кульпарків...

— Зійшов з розуму?!

— Так...

— Овва! Овва!

Газда в червонім кожусі цокнув язиком і вдарився рукою по коліні.

— Го-го-го! То вже зле. А як, чисто?

— Чисто...

— І нема ратунку?

— Нема...

— Овва! Овва!

Знов цокнув язиком і затих. Задумався. В купе залягла мовчанка. До заплаканої шиби бубнив осінний дощ. Поїзд шумів і летів «як варят»... Ясноволосий, безумний хлопчина спав. Сивий дим зі шпорта снувався клубками над його головою.

Та газда в червонім кожусі не любив, мабуть, довго мовчати. За часок — розбалакався.

— Га! Щож зробити? Що порадите? Пропало. Сталося. Не сушіть собі дурно голови. То не pomoже. Так... Я розумію... Цеж рідна дитина. Воно ще малюде, ще не нажилося... Я розумію: то — зле, то дуже зле... Як таке трапиться на господарці — не дай Бог! Тут нема ради! Нема шпасу! Бо кажім так і так: вмре вам у хаті таке, що воно потрібне — воля Божа. Пропало. Вродиться таке, що, ніби, й не потрібне — також воля Божа. Пропало. А то во — о! то вже зле. Як той казав: ні сюда, ні туду; ні жий, ні вмирай. То погано! То шкарадно!

Говорив тихо, повільно, якби розважував наперед кожний звук, кожне слово, а з кожнього його слова простого, а ласкавого, плило яесьь глибоке, зворушливе

тепло. Таке тепло бухає іноді зі запеклого від сонця чорнозему, коли на нього впаде рясна злива.

— Я то ніби, вже так балакаю сам ведлук себе... Бо чоловік не одно перетерпів через ті діти... Гей діти, діти, де вас подіти!? Малі діти — малий клопіт. Більші діти — більший клопіт. А спокою — нема ніколи.

— Вернувся я, чуєте, з тої війни. Вже, ніби, з України... Так, просто з бараків... з Домб'я. Втік. Поперетинав дроти і втік. На сам Йордан. Мороз тріскучий — а я но в онучках. Три добі блукав лісами та вертепами. Як той вавк... Але добився... Прийшов, чуєте, в хату. Жінка — хора на постелі, діточки серед хати на солоній печену бульбу тереблють. Поприскакувало то, тулиться, пищить: Тато! Тато! — Дивлюся я: ось мій Василько і Влодко, і Гануська... ба! а тут, під припічком ще який хлопя! Голова — як макітра, животина — мов гарбуз — валить вам бульбочку — аж страшно дивитися. Пек-за-пек! — думаю. Агі! Чи мені в очах двоїться, чи тифус вертає?.. Лишив дома трое діточок, а є четверо. Чий то такий файний хлопчина? — питаю жінки. А вона в плач. Гм! Питаю дітей... — Та то наш — кажуть — Івась... Ага! Ну, як наш, то наш. Щож — кажу — кобіто? Такись не витримала, га? А вона заводить, лементує:... Він буде в літі вже худобу пасти... — Ну — кажу. — Худобу, як худобу. Якось би без того обійшлося. Але що-ж? Пропало. Сталося — не відстанеться. Воля Божа. Ну, пошукала собі, як то кажуть, якогось москалиська. Га! Боже милосердний! Москалі також люди... Бо ніби що-ж — думаю: Втопити бенькарта, як сліпого кота — нема як. А буду бабу глумити, або з хати виганяти — нема за що. Бо що мені то допоможе? Най росте! Бульби є досить. Як воно має жити, то щоб ти цапки став — такн буде жити. А як має вмерти — то вмере і так.

Сторінки 21-28 сконфісковані

Б О Г П Р Е Д В І Ч Н И Й

Це діялося в часі мого побуту в Бразилії. Саме тоді, шукаючи роботи, перейшов я з Ріо до провінції Сан Павльо. Якої півтора милі від міста тої самої назви прокопували в однім узгір'ю тунель, що ним мала провадити залізна дорога до Сантос. Саме тиждень тому, підчас великих дощів, усунулася верства червоно-брунатної землі, переломала руштовання тунелю і розчавила на смерть трьох робітників. Двох москалів та одного латвійця. Дирекція робіт подала до газети анонс, що шукає трьох, нових робітників, в першу чергу слов'ян, які зараз можуть стати до праці. Я рішився стати до цієї роботи. Що правда — вона була чорна, томляча, 12 годин на зміну, та за те мож було заробити 5 мільв денно.

Зі С. Павльо ввійшов я десь так з полудня, та заки відшукав місце робіт, звечоріло вже добре. Мені показали контору адміністратора, що стояла на просторій поляні край величезної плянтації кави. Була це квадратова хатина, збита з грубих брусів дерева т. зв. «сеїва». Плоску кришу контори вкривало кукурузяне бадилля.

Крізь заліплене пергаміновим папером віконце завважив я, що в конторі вже світнілося. В середині застав трое людей. Перший, це був сторож контори, плечистий молодий мурин у білій, полотняній одежі. Він сидів на колодці посеред контори, попивав чай „mate“ та вистукував ногами об долівку в такт за грамофоном, що вигравав якогось аргентинського марша. Від цього чорного сеньора довідався я, що Don Roberto цебто адмі-

ністратора немає, бо поїхав до Сантос. Але скоро верне. Якщо я маю до Don Roberto яке важне діло, то можу зовсім спокійно на нього заждати. Я мав до Don Roberto дуже важне діло і тому рішився зовсім спокійно його підождати.

Два другі чоловіки, яких я застав у конторі, це були робітники, що мабуть так само як і я, прийшли зголоситися до праці. Молодший з них, смаглявий з чорним, крученим волоссям, подобав на італійця. Він загорнувся в широкий плащ, званий, з еспаїжська, роп-сhos заплющив очі і, здавалося, спав. Його товариш, це була людина старша, літ — може — п'ядесяти, кріпка, жилага, але мабуть перепрацьована і втомлена життям. Він згорбився, спер бороду на тверді, дебели п'ястуки і якимось тупо глядів перед себе. Обличчя мав худе, поморщене, бронзове.

На моє поздоровлення вони оба байдуже махнули лобами. Я сів собі біля них на лавці під стіною, виняв з кишені портфель та став переглядати свої документи. Мимоходом попався мені під руки український календарець, що його подарував мені в Ріо один земляк, який саме приїхав з краю. Листкуючи його, якимось, непароком задивився я на сьогоднішню дату: — Шестого січня...

Шестого січня? Як це? Сьогодні шестого січня?! Ні... Це неможливе... Шестого січня?

— Sennog! Чи сьогодні справді шестого січня? — не довіряючи самій собі, спитав я свого задуманого сусіда з чорним, крученим волоссям.

Цей розкрив очі, подивився наперед на мене, а потім на стінний календар, і — не сказав нічого.

Я зрезигновано схилив голову на груди. Так... Сьогодні шестого січня. І сьогодні наш Свят-Вечір. Третій з черги Свят-Вечір, якого я не святкую між рідними. І якого я взагалі не святкую...

Мені стало важко і боляче. Мимоволі я сягнув рукою, щоб ростібнути ковнір від сорочки. Так, але я там навіть не мав ґузика пришитого... А мені здавалося, що цей ковнір так давить мені горло!..

Грамофон мурина грав тепер якусь тиху, журливу мелодію. Його чорний власник сидів на колодці з порожнім горнятком в руках і монотонно колибався то вліво, то вправо. Я глянув на своїх сусідів: сиділи, як і давніше, похмурі, байдужі, мовчаливі.

Я закрив обличчя долонями і задумався. Мене огорнуло якесь дивне отупіння. Цілу мою істоту виповнила сіра порожнеча. Пустка і темрява без меж і без дна... Та ось із цієї порожнечі став як з казки виринати ясний і білий світ. Ген, онтам, в далечині, село, моє рідне село. Низькі чітовітки й криші окутані сніговим пухом. Це сьогодні Свят-Вечір... Свічка палає на столі, застеленім білим рядном! Під столом пахуче сіно, в куті дідух. А ось і сестри в вишитих сорочках... І братчик малий плеще в долоні... Мати вечерю подає... А батько, старий, дорогий батько, нагортає в ложку куті та сіє її по стелі... Гей!.. Що це? Дзвонять? А! Колядники! Вже під вікном... Вже...

Бог предвічний, народився!

Прийшов днесь, із небес,

Щоб спасти люд свій весь

І... —

Я — стрепенувся! Схопився з лавки... широко розкрив очі... Що це?! Чи я сплю? Ні, не сплю! Та-ж докладнісінько бачу дві латки на своїх колінах, голі стіни контори і чорного мурина в білих нагавицях...

Та проте — я чую, що колядують! Ну, чую. Колядують «Бог предвічний!..» Багато дзвінких, молодих голосів виспіває, аж контора ходить... І то, здається, десь тут, під вікном!..

Ні! Цього вже забагато! Чи я не при своїм розумі?!

Мій погляд впав на двох робітників, що сиділи біля мене: вони також прискочили до стола, на яким стояв грамофон...

Так!.. Це він...

Це грамофон чорного сторожа контори колядував тепер, «Бог предвічний...» Оцеї сірій, ебонітовий кружок співав ту радісну, різдвяну пісню, яка гомоніла сьогодні у вечір по всій широкій українській землиці. Вона загомонила також і тут, на другій півкулі, серед віковичного, бразилійського пралісу.

Ми всі три стояли наче вкопані і слухали, схиливши голови. Аж, як затихли останні звуки коляди, тоді глянули один одному у вічі... Наші обличчя були схвильовані. Вони блестіли тихим щастям і тугою. В очах стояли сльози. Потім ми один другому міцно стиснули руки.

Ми всі три були українці.

К О П Я Д Н И К И

Свічка на скрині похнюпилась і плакала білими сльозами, що завмірали в грудочках на цілушці житнього хліба. Під льняною скатертю пахла відцвілим літом отава і сніп вівсяний на покуті клонив кучері перед богами, павутинням закосиченими. По світлиці лазили сновидами сум і нудьга. Рачкували по розстеленім дідуху, квокали та ціпали, щоби вуйні Павлісі неслися кури на весні. Присідали на порозі, нишпорили під припічком, силялися на жердку з платтям і кожухами й кукали до щербатої макітри з жмінкою куті на дні — для духів з того світу...

Знадвору влетів до хати й радісно стріпотав крилами гомін коляди. Біля загати заскрипів сніг під гурмою чобіт. Сум і нудьга засуятились і хоч-не-хоч полізли одно за другим у щілини в почорнілих трамах. Свічка якось радісно мелькнула жовтим язиком, а божі достойники в сіменатих рамах видивилися на себе з усіх кутів світлиці — наче здивувалися... За бабкою припинив свій отченаш сірий котисько, а на постелі перестала кивати очіпком вуйна Павлиха.

— Павле!.. А стань-но!.. Хто то там?..

Вуйко Павло перехилився через побішницю до вікна.

— То ті з козами...

— Га?

— З козами!

— А відпукай!.. Защіпи двері.... Снігу нанесуть за ходаками...

Але ті «з козами» вже були на порозі. За ними

гульнув попід ноги до світлиці шпаркий, морозний подув. Свічка полохливо закліпала віями, але не погасла.

— Христос раждається! — загули хором «пастиріє» в солом'яних брилях і поставили на скрині «вертеп».

— Славіте!.. А запирай там двері! Отворив настижир, як в червцю!..

Вуйко Павло, кахикаючи, підвівся з лави й закинув на плечі сердачину, що й на ній був прикучнув і здрімався. Вуйна поправила на голові лабату хустку, втикаючи під очіпок восковими пальцями жмутки молодшого волосся.

Сірий кіт висунувся зза бабки, сів на припічку й ясно засвітив очима...

В хаті творилися тепер дивні-дива.

«Пастиріє» познімали солом'яні брилі й попадали навколішки, бо оце явився їм Ангел Божий в довгій сорочці з натичкою та з довісом льняного клочча на голові. Горбатий жид з криво приправленою бородою складався в три погібелі перед царем Іродом, що нарядився в дивовижно шапку, якби позичену в князя Мономаха, а в руці держав страшений меч зі соснової лати. Так само смертоюсно виглядали шабляки його римських воїв, що були в повишуваних сорочках і мали посицілі від морозу носи. Тут і насунула, мов хмара, височенна, біла Смерть, припудрована мукою. Вона замахнулася косою й сперезала Ірода по клубах. Лютий цар покотився на соломі, аж в нім в середині щось векнуло. Тут і скочив, гей Пилип з конопель, присадкуватий Антипко з чорним, як мазюка обличчам. Він вхопив Ірода за обшивку, з пекольним реготом затащив під двері та посадив на порозі. Тоді «пастиріє» нарядили солом'яні брилі й заколядували «Бог предвічний»...

Вуйна Павлиха згорбилася на постелі й зало-

мивши руки, наче оце збиралась голосити над покійником, гляділа на ці дива і похитувала очіпком.

— Цуд чудесний!.. Боженьку!.. Ото раз!..

До скрині приступив читальняний голова, молодій велитень з ясним, широком чолом і чуприною, як житне колосся.

— Вуйку, може ви щось жертвуєте на читальню?

Вуйко Павло мов і не чув, що це до нього була мова. Сперся ліктями на побішницю і якомсь хмарно дивився у вікно, що за ним іскрізся і променів срібно-білий світ та процвітали зорі на хрустальному гранаті неба.

Вуйинні лагідно-допитливі очі силувалися збудити старого з отупіння.

— Павле... Чуєш?..

Але вуйко наче зацікавився. Тоді вуйна Павлиха, охаючи, зіснулася з постелі і подриботіла до мисника.

— А нащо ти, Петруню, збираєш? На церкву?

— Ні, вуйно, на читальню.

— Ото раз!..

Вона взяла з полочки поливяну мищину й добула з неї двоє яєць. Хвилину щось міржувала і добула ще одно.

— Най! — промовив нежданно вуйко Павло.

— Га?..

— Най, кажу! Глуха'с?..

Вуйна похитала очіпком і назад поклала яйця до поливяної миски.

Ясне чоло читальняника Петра захмарилося.

— Вуйку! Такі'сте бідні?..

Вуйко Павло не обізався ні словечком. Встав — і обережно, щоби не струтити свічки на соломі, підважив віко скрині. Добув з перескринка зложений вдвоє папір і мовчки положив на скриню. Петро схилив чуприну над льяною скатертю...

...Свічка на скрині догоряла. По білих стінах вели хорівід дивні тїни. На примурку молився сірий кіт, а на постелі далі кивала очіпком вуйна Павлиха.

...Вуйко Павло прикучнув біля вікна і все ще торопів чомусь в небо, зор'ями мережане. В світлиці було тихо, хоч маком сій... Зі щілини у почорнілих трамах крадькома вилазив сум і кукав до макітри з жмінкою куті на дні — для духів з того світу...

...А раннім-ранком, як сонце радісне ставало й колядували різдвяні дзвони, попід білесенькі криші липула новина: Що старий Павло, найбільший в селі газда і скупендряга, записав у тестаменті увесь грунт на сільську читальню... Люди — дивом-дивувалися. А забобонні говорили, що це не вуйко зробив, а вуйків син-одинак, стрілець Василько, що п'ятнацять літ тому, на самісіньке Різдво, звінчався на нічній стежі з палкою любкою — «думдумом»... І кажуть, що на самий Свят-Вечір, в ясну північ, коли зорі так чарівно процвітають, коли в стайні говорить німиша, коли на льняній скатерті догаряє свічка, а кутя з деревляною ложкою ждуть на гостей з того світу — тоді завітав в рідну хату одинак-Василько і відписався від батьківщини...

...І знов пішов Молошним Шляхом у сірій, стрілецькій блузі, з крісом на рамени на віковичну стежу, що на ній немає змін, що з неї немає вороття.

Це було перед самими фєрїями. Вчитися тоді — ніхто не вчився, бо ноти вже були пописанї, а це, хто має «гримнути», а хто «перелїзти», рїшалоя заздалегідь і жадні людські зусилля не могли тепер цього змінити. І, хоч до закінчення року було пару днів, а наука відбувалася нормально, то вся наша братія з провінції їздила до «буди» не з ученицького обовязку, але от, щоби трохи провітритися. Рапо-вранці «чоловік» замість всяких «шпаргалів» пакував до торби купелєві штанці, мяч та спорий кусень насушеного і з тим їхав до Львова. Тутечки в першу чергу мусів відвідати шкільні мури, розпитати що й як, хто при матурі дуже «пече», хто й з чоґо «загнувся», кого пустили, а хто «зарїзався на чисто». Відтак цілоу купою йшли ми оглядати «історичні памятки» по Львові: фотоси по всіх кїнематографах, театральні афіші, вистави зі солодощами, будки з часописами, всі львівські парки та інші закамарки. Через полудне — соляшні купелї на «Лисій горі», потїм марш до Винник, на став, звїдтам знов на «Кайзервальд», де копали мяч до самого смерку. На вулицях вже блимали газові лямпи, як ми, обсмалені мов цигани, запарошені та голодні волїклися на Головний Двїрець. Тутечки ждав на нас, попахкуючи сивою парюю, довгий, наче ковбасниця, вечїрний поїзд. В цїм поїзді мали ми «свій» окремиий шкільний ваґон, зараз другий за льокомотивою.

Цього вечора, в якому сталася та пригода, що про неї оце розкажу, сидїли в нашїм ваґоні рїдкі гості:

грачі на «лялечку». Було їх трьох. Всі три дужі, широкоплечі, одіті в скірянні куртки. На головах мали зелені капелюхи зі щітинкою з дика, причепленою ззаду до стяжки. Один з них все носівся з жіночою парасолькою, другий з текою на акти, а третій з фотографічним апаратом. Ці три джентельмени були собі брати і тому грачі з інших поїздів кликали їх «Родиною». Проводив цілою трійкою наймолодший братчик, якого всі прозивали «Паяцом». Була це, майже, дитина. Міг мати найбільше вісімнадцять літ. Лице мав рум'яне, очі сині, як небо, уста повні та рожеві, мов у дівчини, волосся чорне, кучеряве. Ніхто-б і не сподівався, що тому малому хлопчині проколоти когось ножем, то так, як горішок розкусити. Це був видридушник, якого зі свічкою пошукати. Лагідне, дитяче личко, привітність, гладкий дотеп та чудова поведінка з людьми, служили лиш на те, щоб лекше замилити комусь очі. «Родина» рідко заглядала до нашого вагону. Тут вона не мала чого шукати... Цього памятного вечора любі братчики заїшли мабуть до нас трохи відпочати по денних трудах. Всі прибули в дуже гарному настрою. Навіть дещо «під газом»... Певно мали щасливий день. Паяц посадив біля себе кількох влізливих штубачків у «мацеюфках» і показував їм дещо зі свого штудерного ремесла. Він добув три карті: дві були чисті, а на одній намальована чорна фігурка. Це якраз була «лялечка». Паяц застромив ці карті поміж пальці, показав де кожну тримає, а потім так штучно пороскладав їх навиворіть по шавці, що ніяк не можна було вгадати, котра це, саме, «лялечка». — На третім чи четвертім перестанку за Львовом увійшов до нашого вагону новий гість. Якийсь підстаркуватий бойко. В гребінній сорочці, попущеній зверху по штанах, в сердачині, на ногах постолі, в руках гудзувата палка і малий клуночок. Він зняв солом'яного

бриля, почував кострубату голову та став розглядатися по вагоні.

Паяц стрепенувся. Очі в нього засвітилися, мов у гончої собаки, що звітрила дичину.

— А, дай нам Боже, вуйку!.. Що скажете?

Бойко показав білі, як ріпа, здорові зуби.

— Гі-гі!.. Та не знаю ці то тутки, ці не тутки!..

— Тутки, тутки.

— ...Бо то, чуєте, хтівім-си 'був трошка покурити, а той кондуктир кае: йдіть, кае, до іншої кляси, бо та, кае, для «непальонцих»... То не знаю, цим добре трафив?..

— В сам раз, в сам раз! Сідайте, будь ласка, ось де на лавочці і куріть на здоровля.

— Красно панови дзінькую!..

Бойко обережно сів на краю лавки, встромив палку та клунок поміж коліна, з одної кишені добув люльку, з другої цибушок, а зза пазухи платочок з махоркою. Паяц моргнув на своїх братчиків: вони, ніби-то отагаючись, поставали і обернулися до вікна. Сам послинив добре пальці і взявся за свої карти.

— Ану люди, хто грає, той щастя має! Американська трамбулянка для Гриця, Іванка. Ось так: раз і два! Лялечка виграє, а біла програє! За лялечку я плачу, за дві білі не трачу. За п'ять — десять, за десять — двадцять, за доляр — два! Раз, і більше не мішаю. Ну, хто завважав?..

Паяц зіпід лоба зиркнув на бойка... Та цей зразу не звертав найменшої уваги ні на «лялечку», ні на балаканину Паяца. Задивився у відчинене вікно, крізь яке повівав свіжий вітрець і любенько пикав собі люльку. Паяц паново помішав карти і почав тої самої. Молов язиком, як навіжений. Чіпав на купу слова польські, московські і чорт знає які, а все те якось виходило йому до складу і прикладу. Нараз закаш-

лявся. Оба братчики мов на команду обернулися до нього. Середущий, рябий та віспуватий, надув долішню губу та глумливо всміхнувся.

— Пане, сховайтеся з тією штукою! Та-ж 'то стара, як світ. Я вже здалека бачу цю вашу лялечку!..

І, ніби знехотя тицьнув парасолькою крайню карту... Вгадав! Ця якраз була «лялечка».

— Е, це неважне. Покладіть гроші, а тоді вгадуйте!

Рябопикий джентельмен будіючи добув калитку і жбурнув Паяцові золотого. Та цей отряс його з колін на долівку.

— Пане! За золотого я не граю. За золотого купіть собі сірої масти на живіт. Пятка на верх, ось що!

Рябопикий поклав п'ять золотих і обернув карту. Ясно, що й цим разом він мусів потрапити на «лялечку». Паяц трохи скривився, але не сказав ні (словечка). Добув з кишені п'ятку і заплатив середущому братові.

Наш бойко, що вже пару хвиль з цікавістю приглядався цій комедії, аж ахнув з превеликого дива.

— Ади, ади!.. Файна якась забавка!..

Найстарший брат в «Родині» з широким шрамом на чолі та з течкою на акти під пахю, байдуже махнув рукою.

— Так... Це не є жадна штука, усе ясне, як шварц... Може ви, газдо, поставите раз на «лялечку?»

Бойко подрапався за вухом.

— А!.. Де мені, старому, вже до того...

— Пробуйте! Хто грає, той щасте має! — приспівав Паяц.

— Та коли, чуєте, я й пінязів при собі не маю.

— Ох!.. Нема гіршої нєндзи, як хтось не має пінендзи... Та всьо-равно. Пробуйте без грошей...

— Як каєте?..

— Так, як чуєте: вгадайте, котра з цих карт лялечка, то заплачу вам пять золотих.

— Ніби за дурно?

— За дурно.

— Е, чуєте, то знов вам буде кривда...

Рябопикий сіпнув старого за рукав.

— Тихо, ша! Не жалуйте такого. Най платить!

Бойко, трохи закрадаючись, простягнув мозолисту руку.

— Та воно, як той кає, нема що дуже гадати... Здається та во, середуща?..

І справді! Середуща карта це була «лялечка». Паяц мовчки добув другу п'ятку і встромив старому в жменю. Цей пообертав її в пальцях на всі боки і недовірливо глипнув на Паяца.

— Ей, а може то яка напасть, га?.. Краще буде, як я вам ті пінязи віддам назад.

— Що це ви, газдо, з бика впали? — здивувався найстарший брат в «Родині». — Сховайте гроші до кишені і фертік! Або стривайте, я вам щось скажу... Як маєте ще свою п'ятку, то поставте разом десять золотих!.. Даю вам слово честі, що виграєте двацять!

— Ба!.. Ця я знаю...

Та покуса була завелика. Старий ще вагався, непохочував, але в його душі вже таїлося бажання виграти!..

— То, каєте, за дуляр — заплатите два?..

— Так! За пять — десять, за десять — двацять, за доляр — два!

— Ба!..

Старий поміркував, поміркував, потім роззувся з одного личака, добув з нього вовняну онучку, з онучки білу шматину, а зі шматини — жмут зелених паперців... Грачам заіскрилися очі. Тепер всі три чи-

гали над старим гей кати над гршною душею. Рябопикий прихачцем накрив долонею крайню карту і шепнув старому.

— Газдо! Ставте на цю, що я тримаю! Це лялечка!..

Бойко тремтячою рукою положив доляра і обернув карту. Була чиста, білесенька... Програв. Паяц миленько всміхнувся й загорнув гроші до кишені. Старий лише по полах вдарився.

— На маєш!.. О тос-те мене нарадили!.. Пішов дуляр, як у дим...

А Паяц вже наново розкладав карти та співав свою «американську трамбулянку». В тім одна карта випала йому з рук і він схилився, щоб її підняти. В цьому-ж менті рябопикий зручно вхопив з його колін другу карту і показав старому: це була «лялечка»... Рябопикий взяв її в зуби, легко загнув один кінчик і знов поклав на своє місце. Бойко зрозумів у мить, куди стежка в горох. Не розбіраючи довго, поставив цілих п'ять долярів на назначену карту. Обернув... і глухо зойкнув. Карта зі загнутим кінчиком була чиста. П'ять долярів йно хвостом мелькнуло...

Старий мов не той став. Як ужалений зірвався з лавки та схопився руками за голову.

— Йой, Боженьку!.. Люди добрі!.. Ба щож я роблю?.. Та то не мої гроші... Пане, паночку ласкавий!.. Віддайте той раз, віддайте!..

Та його вже ніхто й не слухав. Ціла «Родина» пантрувала тепер, саме, якби то хитро і мудро зв'язати з вагону. Найстарший брат рушив попереду. Приязно поклепав бойка по плечах і сказав сміючись:

— Ну, стрийку, то трудно. Сліпий у карти не грає. Треба було краще дивитися. Бувайте здорові і тримайтеся вітру.

Старий широко розкрив очі і твердо стиснув гудзувату палку в жилавій руці.

— А шахраї, а видридушники! То ви всі три були в змові?! Стій, не пуцу! Віддайте мої пінязи!..

Та тут нараз найстарший брат в «Родині», що мав шрам через чоло, а течку на акти під пахою, розмахнувся з усеї сили і тріснув бойка п'ястужком меживіч, тоді, як середущий, з вісповатою пікою та жіночою парасолькою зацідив «стрийкові» «з вінкля», під бороду. А наймолодший в «Родині» Паяц, оцей милий хлопчина з рум'яним личком і синіми очима, для кращого розмаху відступився взад і копнув старого в живіт. Потім вирвав йому зза пазухи решту зелених паперців, мов той вюн плигнув на плятформу, а звітам по залізній драбинці смикнув на дах. Вслід за ним, насунувши капелюхи на очі, чкурнули і старші брати.

Бойко не відразу звалився з ніг. Як запаморочений, чіпаючись стін та лавок, він ще пустився навздогін за грачами. Та у дверях захитався і важко грянув горілиць на землю. З його грудей вилітав тихий стогін. З рота і носа червоною стрічкою слезила кров і капала на запорощену долівку...

Від цієї події минуло кілька літ. Вчора ввечері, вертаючи зі Львова, якимсь несподівано зустрів я знов того самого бойка. Він навіть мало що змінився... Те саме черстве, бронзове обличчя, та сама щира усмішка під сивіючим вусом, ті самі білі, як ріпа, здорові зуби. В роті торчала люлька, набита махоркою, між колінами — гудзувата палка і малий вузлик, що з нього пахло житнім хлібом.

Я почав з ним розмову.

— Вас — кажу — здається, напали були раз бандити в оцім поїзді?..

Старий добув люльку з рота і нахилив праве вухо.

— Як каєте?..

Я повторив своє питання дещо голосніше. Він помовчав добру хвилину, а потім вдарився рукою по чолі.

— А!.. Ви, певно, каєте ведлук тих гунцвотів, що то грали на ту якусь... іно вимовити... Ая, ая. То мене тоді так вирихтували. Ну, але то вже буде кавалок часу... Чекайте-но! Ая: так, так... Мій Микольцьо брав тоді шіфкарту до тої Канади... А!.. Та то, чуєте, сам чоловік собі винен... Бігме-ну! Дурний-вім був, тай тільки. Пядесять дулярів пішло спати, так во, якби раз плюнув!.. Ладний грейцар, чуєте... Га, най там...

Старий похитав головою, здорово потягнув з люльки і пустив мені під ніс хмару їдконого диму.

— А той, чуєте, хоробник, що то так во шахрував тими картами, то якость-то був у мене... Ая!.. Як той кае: Гора з горою не зійдеться... Але я — де, де, де! Ані-бим не сподівався... Ну, я кау: якбис-те го вздріли. то не знаю... Бігме-ну. Але во!.. Він вже не такий фіфак, як перше був! Де, де, де!.. Перше то: гуся-сюся! — звивався, гей той цізорик. А тепер — авс капелюх... Присів фостик, аякже. Такий-но став, як щиглик!.. З колії, чуєте, впав, праву руку му втело, малькутом мусить їсти, як має що... За жебрами ходить. Почорнів, зісохся, як та скипка. Ая!.. Якость-ту, недавно, вже не памятаю коли, привів до мене поліцай якогось безробучого. Ніби — на ніч. Сів-си, чуєте, на лаву, жінка поставила му мищину страви, а я розпитую: а що, а відки... А він — ніц! Понурич очі в землю і так сидить. Але глянув я на нього зблизька — ба!.. Ади! То ти такий пташок!.. А видиш! Прийшла коза до воза!.. Відразу-м го пізнав. Тай таж мені, чуєте, зробилося по дурному... Якость так — ані що казати, бо виджу, що голодний, тай каліка, ту й на ніч впро-

сився... Якось не випадає... Спімнув-бим ти — гадаю-си — як ти мене в живіт кошнув, але най там... Аво!.. Ніц-ім не казав... А він — і іпфвечеряв, і переночував, і рано пообідав, таї ще му стара на дорогу пів бохонця хліба дала... Аякже... А він гунцвот, ще й мою новісіньку кацабайку потягнув! Ая, чуєте. Таку вже, відай, злодійську жылку мусить мати... Але най там! Пропало... Або то чоловік світ пережіє?.. Аво!..

Т А К А Ч И Т А Л Ь Н Я

Прекрасний «Народний Дім» поставили в Залісся. Можна сказати — щось!.. Одноповерховий. Є балкон, четверо дверей і два комини. А вікна то такі вам, як у костелі! Різноколірні шибки мають... На крівлі є навіть такий дріт, що громи з неба стягає... На Зелені Свята робили посвячення. Величаве було посвячення! Сам пан посол промовляв з балкону... Дві години балакав. Було сім хорів, три оркестри і дев'ять егомостів. А народу — то так видимо-невидимо!.. Як на відпусті в Крехюві. На криші повівав великий синьожовтий стяг, а таких менших прапорчиків, то навіть не годег було почислити!.. Так!.. Хто не подивився на новий будинок, то зараз казав:

— О, ті залісяки, то не щобудь! Поставилися!.. Адить, який палац висадили! Го, го!.. Ну, ну!..

...Хоч воно, що правда, не штука забити крука... З будовою пішло, як по маслі. Площа була ще зперед війни, дубину й десять стосів каменя дала громада, дахівок наробила кооперативна дахівкарня, а на решту прийшли гроші з Америки. Але свої люди також чимало причинилися! Аякже! А от цього тижня пізвали до суду одного «комітета», якому, кажуть, прилипло до пальчиків 50 доларів... Тільки ви цього нікому не балакайте!.. Так сталося — трудно... Грунт — що дім поставили. А решта — аво!..

Якось тамтої неділі був я знов у Залісся. Посилали мене від нашого Виділу з таким письмом... Прийшов я, значить, до села тай питаю за читальняним головою. В читальні — кажуть. Ну, гаразд. Заглянемо і туди.

Приходжу до читальні, а тут вам тихесенько — хоч маком сій. Спокійно. Дощик до вікон собі бубнить, якась мушка брентить в куточку. Шевченко з Франком попускали вуса до долу... Задумалися... Книжки в бібліотеці замкнені на ключик, а часописи звинені в трубку під столом валяються. А за столом позасідали про-світяне-виділові. Голова, містогорова і секретар... Склопили голови на груди, очима кліпають тай ногами бадламають. Бо то, знаєте, при слоті, дуже гарно дримається... Передавав я їм своє писаніє, тай розпитую про це і про те.

— Якже тут у вас — кажу — праця поступає?

— Та во, так во...

— Бая...

— Аво!..

— Ну, в читальні, то в вас не дуже глітно — кажу далі.

Голова розкрив заспані очі та оглянувся по порожній світлиці.

— А ні — притакнув — цілком глотти немає...

— Ви — питаю — певно частіше ввечері сходитеся?..

— А так, сходимося. Аякже. Часом, во, прийдуть сусід Гарасим, часом ще де-хто... Довго не світимо, бо гайсу шкода. Ну... воно навіть нема так чого... Ще зимою, як зимою, але літом?.. Але-во!.. Духота, знаєте... Так вам парю, хоч гинь. На свіжім воздуху краще посидіти. Здоровіше. Ми сьогодні тільки так-во, при слоті...

Тут нараз секретар читальні, що дримавав любенько та кивав головою, так здорово колихнувся, що аж телпнув бородою до стола. Він зараз і прокинувся з дримоти. Ми привіталися, я цмокнув його в руку, бо він, кажуть, якійсь мій трохи стрійко. Він тутечки,

в Заліссю, найкращий amator. Яку йому роллю не дай — відіграє як німий!

— Щож — кажу — стрийку, представлення тепер робите?

Стрийко три рази пчихнув, два рази позіхнув і раз плюнув.

— Ні — каже — не робимо. Пощо та нащо? Від своїх людей останній грейцар видирати?.. Ти не бачиш який тепер крипір на світі? Соли нема за що купити... Перше, як у нас не було власної домівки, то ми старалися... І сюди і туди, штукували, як могли... Нарід мучився, недосипляв, на проби лазив. А нині — ми на бороду плюємо! В нас є свій дім, чоловіче!

— То, певно, якісь концерти устроюєте, реферати?..

— Ні... А пощо? Ніби Шевченкове свято вже клеїлося, але якось розійшлося. Франкове туй-туй мало бути, але наш дірігент якраз тоді женився... Ну... тай наші люди вже нецікаві на таке... Вже їм то переїлося... Бо перше — о!.. Баякже!.. В нас що неділі було щось нового! Як не вистава, то концерт, як не концерт, то реферат... Тому-то наші люди не такі, як у вас. Трохи більше отесані. До читальні їх не тре мотузком тягнути... Але тепер у нас є свій дім, то ми не журимося... Аво!..

Тут і сивенький містоголова, що досі довбав соломкою в усі, сказав своє слово:

— Ойой, Господи Боже!.. Тьфу!.. І на що то, і по що то, і кому то — я не з'яю!.. Ну, не знаю!.. Бігме-ну!.. Якісь реферати! Тьфу!.. Та нащо? Крик в читальні робити? Насходиться вам таких, ойой, таких, вибачте за слово, дрантюхів, смаровозів, а як піchnуть сенди, а тенди, а дискусію, а політику, а такево — тьфу! В нас так нема. По інших селах якісь партії, якісь сель-роби, націоналісті, а в нас тихо-ша!

Спокій... Дім свій маємо, посходимося, посидимо так-во,
як нині і фертик...

Так й не договорівся я з просвітянами з Залісся.
Бо, ніби — що з ними балакати? Вони мають свій дім
і фертик!

П Р О Б Л Е М А

— Пане товаришу: справа поширення нашого персоналу в нас покищо неактуальна...

— Пане директоре... я це розумію. Але моє положення...

— А леж, пане товаришу, ми дуже добре розуміємо ваше положення. Но так... воно, справді критичне... І взагалі теперішня ситуація є просто — безвихідна! Сьогодні цілим світом трясє невмолима економічна скрута. Це лиш так говорить, мовляв, банкрутує Крегер, банкрутує Форд, а українські кооперативи стоять, як мур!.. В нас же обороти впали, службовиків редукуємо, платні редукуємо...

— Пане директоре... щодо платні, то я згодився-би на будьщо. От, аби прожити...

— Но так, пане товаришу! Ми все те дуже добре розуміємо! Але скажіть, ради Бога, що з вами зробимо, де вас притулимо?.. Про бюрову працю не може й бути мови!.. Впрочім, як знаєте, сьогодні скрізь обвязують т. зв. «перегони праці»... Сил до праці — багато! І то сил першорядних, висококваліфікованих. Приміром, у нас, на становищах магазинерів працюють люди, що покінчили за границею високі технічні школи, люди з докторськими дипломами!

— Пане директоре!.. Я... Я й не думаю про бюрове заняття... Я можу стати до якої-небудь фізичної праці... До найтяжчої! Я хлопський син, мені робота не страшна!

— Но так, очевидно, пане товаришу, ми це розу-

міємо. Але-ж ви числите на фізичну роботу, а ми фізичних робітників не потребуємо.

— Пане директоре!.. Я не мав цього на гадці... Я... я...

— Но, прошу?

Влодко замовк. Затиснув зуби і відвернув голову на бік.

Начальний директор поважної кооперативної установи зпоза блискучих окулярів, холодними зіницями пронизував наскрізь згорблену Влодкову постать. Проти нього сидів хлопець літ девятнадцяти в чорнім, досить підношенім вбранню, в білій сорочці з викладним квітніром, з ясним, буйним волоссям, покрученим та побуреним в усіх можливих напрямках. Велика, кругла голова, завішена на тонкій шийці, не трималася просто, а все безнадійно хилилася до долу. Мабуть зприводу цього Влодкові груди наче запалися в глибоку пропасть, а ліве рамя було висше від правого. Руки мав сухі, ніжні, «аристократичні» пальці, покриті задирками та сірими мозолями на чиколотках. На обличчі не знати було ані краплинки крові. Наче зліплене з воску.

На поважному обличчю пана директора явилася легка гримаса.

— Хм!.. Це-ж просто — кістяк, а не жива людина! Але цікавий тип... Здається, чи не аномальний... Вимова і рухи простацькі, але характер письма вказує на розвинену інтелігенцію. Коли не круглий ідіот, то напевне поет. Зрештою між тими двома типами різниці затираються... Хм!.. Свідоцтво — відзначаюче... А ці референції: «Від пана доктора»... «Від пана посла»... Ні! Цей Дзюньо неможливий! Тому місяць впакував мені до ліквідатури якогось свого кузина, а сьогодні «горячо поручає» цього сухітника... Але, остаточна пора вже його позбутися...

Пан директор відкашлянув та поправився на кріслі

— Но, так!... Отже ви, пане товаришу, маєте велику охоту взятися до фізичної праці?..

— Так!.. так, пане директоре!.. Хочби й зараз!.. Я... я лишень трохи зле виглядаю, але працювати можу...

— Умгу!.. Но, добре.

Влодко задріжав.

«Но, добре?!»

Щось радісно-тривожне защеміло в запалих грудях... Лице — прояснилося. В очах блиснула надія...

Пан директор говорив даліше:

— Пане товаришу! Беручи під увагу ваше безвихідне положення, но, й ваші непересічні здібності, но, й дуже гарну опінію, яку висказують про вас ваші шановні протектори, ми спеціально узглядноємо ваше прохання і постараємося його полагодити. Но, так!.. Як знаєте, ми вже сьогодні продукуємо під нашою фірмою нашу табаку до носа і нашу мазь до возів. Тепер, ми знов йдемо назустріч кличам розбудови рідного промислу і приступаємо до вироблювання ремінців до підперізування штабів. В тій ділянці нашого підприємства ви, пане товаришу, найдете працю. Очевидно — фізичну, так, як ви цього бажаєте. Зазначуємо згори, що платня в початках буде дуже мала, просто ніяка... Но так, але вас це не повинно знеохотити... Тепер ще оставало-би питання часу. Щодо цього, то справа ще нерішена... В кожному разі нове наше підприємство не піде в рух скорше, як за пів року... Так щож ви на це, пане товаришу?..

Влодко мовчав. Його ясні, мрійливі очі якомсь тупо гляділи перед себе. На тонких, спечених устах блукала гірка усмішка...

Пан директор нетерпеливився. Нервово бубнив

пальцями по столі та раз-у-раз значуче зиркав на стіну, де містився напис:

«Час — то гроші! Полагодь справу і прощай!»

На вежі поблизького костела три рази вдарив дзвін. Пан директор стрепенувся.

— Но, це цікаве!.. Прошу: Третя година, а я ще без обіду!.. Що це створіння властиво собі думає?.. Блазнує тут, робить трагічні міни, якби йому хто рідну мамуню зарізав!.. Небагато треба, а ще розплачеться...

Пан директор знов неспокійно засуятився на кріслі та став покашлювати.

— Кхм!.. Но так, пане товаришу... Очевидно... ви так довго ждати не можете... Ми це розуміємо. Але майте на увазі, що наші кооперативні установи не повстають так, як трести чи картелі!.. Ми не маємо міліонових кредитів, ми не починаємо з готовими капіталами, ми не йдемо відразу на великі зиски. Нам, кооператорам, присвічує ідея рочдельських піонерів, ідея, що каже починати від сотиків, ідея, що каже гуртувати в спільних підприємствах найширші суспільні шари і солідарною працею змагати до кращого завтра цілого народу.

Ці ідеї, пане товаришу, ми вперто і послідовно впроваджуємо в життя. Світ бачить, чого ми вже доконали. Якраз, завдяки нашій кооперації, світ почув про нас, українців! Завдяки експортові нашого масла почувула про нас Західна Європа. Це, що дала наша кооперація в останнім десятилітті, як на умовини, що панували й панують досі на наших землях — це велике досягнення, пане товаришу! А те, що вона перетривала сьогоднішнє господарське лихоліття, під якого прапором тріщить світ — це також не жарти, пане товаришу! Ми свідомо і твердо станули до цієї боротьби, бо знали, що на нас тяжить відповідальність перед народом та

історією!.. Та на жаль, нове покоління не бачить цього й не чує... Так! Сини не хочуть здобутися на реальну оцінку трудів та досягнень своїх батьків! Вони здобуваються лишень на голословну критику, на шумні фрази, на «опозицію». І місто світлих ідей, нових сил та молодечого запалу до праці, яку ми з таким зусиллям започаткували, бачиться свідоме руйнування і підкопування наших здобутків, бачиться роздори, бачиться анархію! І виходить, що історія таки нічого нас не навчила. Цілі віки неволі, рабського пониження пішли надармо. Як не було, так немає в нас пошанування авторитетів, пошанування національного провду, пошанування того, що створило старше покоління в будь-яких ділянках народного життя. Трудно!.. Жид був і буде вічним скитальцем і лихварем. Русин був і буде вічним наймитом і... революціонером...

— Пане товаришу! Ми знаємо, в яким сумнім матеріальнім положенні знаходиться сьогодні наша молодь. Нема праці, нема хліба, нема грошей на науку. Скрізь нужда, безробіття. Но, так... Але далеко більша та грізна своїми розмірами є не ця, матеріальна, але моральна криза, яку тепер переживає нове покоління. Так!.. Вся наша надія, оці наші сини знайшлися сьогодні на страшнім розпутті! Притиснені злиднями, а рівночасно засліплені пустими химерними ідеями, вони не бачуть вороття з перехрєсних стежок. Плутаються, тратять властиву ціль та губляться в суперечностях. Вдають з себе Катонів, а не мають зеленого уявлення про конструктивну народню роботу. Мріють про «фашистівську Україну», про «зрив нації», про «власні сили», а рівночасно уповають то на Гітлера, то на Мусолінія, то на Кемаль-пашу, які нам якраз стільки допоможуть, що кіт наплакав!.. Вибираються в хрестоносний похід на одного ворога, а беруть до помічі других десять. Хочуть творити соборну й самостійну

Україну від Сяну аж по Малу Азію, а рівночасно пропагують «ідеї» безумства, божевілля, звірячої волі та інших інстинктів. Пане товаришу... В здійсненні цієї мети, до якої ми прямуємо віками, не допоможе нам ні божевілля, ні волюнтаризм, ні кілометрові поеми, ні героїські пісні, що все починаються на «Ой!..» Тут треба, пане товаришу, голови... го-ло-ви!..

— Пане товаришу! Ми, батьки, бачимо на яке розпуття зійшли наші сини. І не думайте, що ми не хочемо їх рятувати! Навряд! Ми мусимо їх рятувати! Це наш святій, батьківський обов'язок. Найдоцільнішим рятунком тут є що? Праця! Так, буденна праця, яка вчить людину творити, а не руйнувати. Тут, в місті, цієї праці немає. Тут ми самі формально дусимося. Але є ще друга дошка рятунку: це — село! Село!.. Так, пане товаришу, село, село і щераз село!.. Все молоде і охоче до праці, якщо йому справді лежить на серці добро нації, повинно звернутися фронтом до села. Там поле до попису! Село вам дасть хліб, а ви йому в заміну понесете просвіту й кооперативні ідеї. Хто навчить письма одного неграмотного, той матиме перед Богом і нацією більшу заслугу, якби зробив десять револьверових атентатів... І аж тоді, як наше село стане національно свідоме, а матеріально незаможне, тоді можна щось думати про самостійну Україну!.. Гурт — держави не збудує. Збудує її цілий народ. А український народ, це в 80 процентах село, пане товаришу!..

...Пан директор нежданно замовк, наче захлиснувся власними словами, дивуючись сам собі, відкіля в нього раптовно взявся такий могутній запал. Зразу йому і на думку не йшло, що він вчеше собі оце таку довгеньку промову. Від надмірного зворушення він зірвався на рівні ноги, струнко, по військовому випрямив свої широкі груди, голову задер до гори,

а п'ястуки так міцно затиснув, якби готовився до бою навкулачки. Саме в тій хвилині золотий сніп весняного сонця влетів крізь вікно до кабінету дирекції. Влетів — минув задуманого Франка в різьблених рамах, ледви рубчиком діткнувся Шевченкового погруддя, а з чемністю та належною пошаною тихо зупинився там, де воно й слід: на достойнім обличчю pana директора поважної кооперативної установи. І в тій хвилині це обличчя стало світле та ясне. Майже пророче...

...Но, так! Прошу! Що за ідея!.. Хто це подумав би!.. Очевидно, пан директор був знаменитим промовцем... Але тепер — він говорив — він говорив «от так собі», як Лепкий пише... Щоби чимскорше позбутися цього влізливого типа... А тут — прошу!.. Но, так, цеж ясне: пан директор мав у чергову неділю промовляти на Святочній Академії «Бриндзе-союзу». На тему: «Проблема безробіття і українська молодь». І пан директор вже два тижні морочив собі голову, з якого боку підійти до цієї проклятої теми... А тут — прошу!.. Хто це подумав би!.. Ні з цього, ні з того — готовісінький реферат!

Пан директор попрощав чемно Влодка, з вдовolenням затер руки, захопив перо і з набожним скупленням духа та зі зосередженням ума взявся до писання реферату на дуже актуальну тему: «Проблема безробіття і українська молодь».

З А С Т О П І Т

Це буде 2034 року, дня 10-го, місяця 13-го. Той місяць називатиметься по-грудень, або перед-січень. Це — після зреформованого, всесвітнього календаря, що його, як це буде відомо, запровадять ще при кінці другого 1000-ліття. Цього-ж року дня і місяця о год. 17.35 після середньо-європейського часу полетить на Місяць професор Кренгель з Пацанова. Він дасть себе вистрілити разом з ракетою власної конструкції з велитенської гармати та помчить зі швидкістю 3 км. на секунду на Місяць. Причалення його на цю планету буде зі землі досить докладно заобсервоване. Біда тільки, що з Місяця не буде чим, і кому вистрілити його назад на Землю і проф. Кренгель мусить вже на довший час залишитися на цій симпатичній планеті.

По трьох днях даремного очікування та споглядання на небо, над світлою люстаттю бл. п. проф. Кренгля засяє ореоля святости та мучеництва. Він стане народним пророком, генієм, Прометеєм. Радіостанції в цілім краю день і ніч подаватимуть зворушливі промови, присвячені життю та діяльності бл. п. проф. Кренгля. В усіх святинях день і ніч будуть відправлятися жалібні панахиди за його душу. В кожному більшому місточку повстане його пам'ятник. На брошури, публікації, монографії, мемуари, портрети, відбитки в журналах, в ілюстрованих хроніках, на банкнотах, та почтових значках, на етикетах і т. д. і т. д. — зужують 50 вагонів паперу. Повстане добродійний фонд ім. проф. Кренгля, призначений на поширювання ідеї

міжпланетної комунікації. В цілім краю ще довго-довго пануватиме чорний смуток і жалоба.

Десять літ пізніше др. Кук, професор на університеті Колумбія в Каліфорнії, стукне себе пальцем у лисий череп і скаже:

— Так! Проф. Кренгель був капітальний дурень.

Він крикне до своїх студентів: «Гуд бай, бойс!» — застромить люльку в зуби і замкнеться в ракеті власної конструкції. Та ракета матиме вигляд величезної кулі. В горішній та в долішній частині цієї кулі заінстальовані будуть мотори, що витворюватимуть могутню енергію. Професор Кук, що сидітиме у вигідній кабіні кулі, гляне на хронометр і потисне засувку ч. 1. Мотори горішньої частини стануть працювати і ракета зі страшною швидкістю (4 км. на сек.) полетить у гору. Коли куля знайдеться у сфері магнетичного притягання Місяця, проф. Кук задержить мотори горішньої частини, а потисне засувку ч. 2. Тепер підуть в рух мотори долішньої частини. Енергія, яку витворюватимуть в противнім напрямку ці мотори, не поборе однак вповні сили притягання Місяця. Та саме, завдяки тому, сила упадку зменшиться до цього степеня, що ракета проф. Кука зовсім легенько сяде собі на поверхні Місяця.

По трьох годинах проф. Кук, в той самий спосіб, поверне знов на землю. Він відчинить дверцята, вийме люльку з рота і крикне до своїх студентів:

— Так! Я також капітальний дурень. Гуд бай, бойс!..

Потім зачинить дверцята, скине шлийки і повіситься на засувці ч. 2. в ракеті власної конструкції. Біля трупа знайдуть пізніше таку писульку:

«Мені дуже прикро, що я ціле своє життя «посвятив на це, аби стрілити одну велику дурницю.

«Подорож на Місяць зовсім не рентувалася. Це
«країна порожніх кратерів, покритих вічним льодом,
«Терен не надається навіть до фільмових знімок,
«тому, що там немає воздуха».

Луї Дж. Кук.

К Р А М А Р С Е Н Ь С В И С Т У Н

I.

Вісім літ крамарював Сень Свистун, колишній скорострільчик, а тепер 60-процентовий інвалід УГА, в нашій кооперативі.

За той час мінялися голови, мінялися справники і скарбники, мінялися календарці та оголошення на стінах, мінялися товари та їхні ціни, а крамар Сень Свистун все стояв за білою лядою, високий та кремезний, широкий шрам через чоло, в полинялій, стрілецькій блюзі. Сень Свистун був старим воякою, за Австрію і за тата Франц-Йосифа боровся, в «штурмбатальйоні» служив, на трьох фронтах воював, та дослужився навіть одної зірки, двох медалів і п'яťох дiр у голові.

А як цісар татуньо вмер, а за ним і старенька Австрія розсипалась мов спорохнявіла діжка, підійшов цугсфірер Петруняк до фрайтра Свистуна, що сидів в окопах, серед хижих вертепів італійських гір на люфі «свого» скоростріла і глодав кусень старої підошви, тай каже:

— Ну, Сеню, вже Австрія фертік! До цього часу воювали ми за чуже, тепер, треба за своє стати!.. Там, на Україні, наші брати добувають волю, треба йти помагати!

— Гир! — відрубав фрайтер Свистун. — Як йти, то йти! — Сховав недоїджену підошву в кишеню, закинув своєю «машину» на плечі — і напрям на Галілею ходом ррруш! — почвалав, аж закурилося.

...А в 1919 році, на сам Великдень, як сонце сходило, десятник Сень Свистун лишив свою праву

погу в дротяних засіках, в Зубрицькім Лісі, під Львовом... До дому вернув калікою. Два кніі, завошивлена сорочка і гумова протеза — це були всі його достатки.

Дома вже батька не застав — мадяри повісиль, матері не застав, бо давно спочила під березами, з хати — ні сліду не лишилося. Гранат розвалив. — Застав лиш пуге подвіря з поломаним тинцом і садок зарослий терном та бурянами. Цілими днями сидів він тут самітний, а сонце гріло його блідоземлисте лице, подіравлену голову і два дубові кніі. — Та згодом, сусіди заопікувалися калікою, приодягли, нагодували, до здоровля привели... А літа — йшли...

Аж раз, в неділю, кличуть Сенька до громади. Прикульгав він до громадського будинку — а тут народу по береги! За столом — поважніші господарі і колишній четар УГА Гарасимяк між ними. — Ов! Зніяковів інвалід УГА Сень Свистун, станув біля дверей, випрямив свої поторощені костوماхи, здер до гори мережане шрапнелем чоло — стоїть хлоп, гей на звіті.

А тут Гарасимяк встає ізза стола і говорить:

— Маємо до тебе діло, Сеню. Ми хочемо заложити в нашому селі кооперативу. Все вже полагоджене, нема в нас тільки крамаря. Чи згодився-б ти в нас крамарювати?..

— Так єсть, голошу слухняно, пане четар! — різким басом зарпортував Сень Свистун і стукнув дубовими княми до долівки.

Усі в регіт, а Сень стоїть, мов несвій. Засоромився, як малий хлопчик, землисте обличча зашарилоса від напливу крови.

— Сеню, це не війна! — каже сміючись Гарасимяк. — В нас, у кооперативі всі рівні, всі мають однакові права. А коли я пропоную тобі заняття крамаря, то не говорю це від себе самого, тільки в імени збору

всіх тут нас присутніх... Отже не я, а Загальні Збори запитують тебе, чи годишся...

— Так єсть, голошу слух.... — почав Сень і замовк. Не знав, сердега, кому тепер «слухняно голосити».

II.

Крамарювати, це нелегка штука! Це гірший дідько, як найбільше загрожений відтишок на фронті... Та що! На фронті, то ти пан! Сидиш собі в рові, як у Бога за дверми, тай кропиш з «Максима» куди попало. А тут... Обставили чоловіка зі всіх сторін скриньками, мішками, бочками, склянками, той репетує давай йому то, а тому то, а тому то, — ну і роби, що хочеш і дій, що хочеш, хоч головою бий до цієї гермонської паки з білою цератою!.. Такі невеселі думи снував інвалід Сень Свистун в перших днях своєї діяльності на полі кооперації. А ще, як всадили йому під ніс вагу з тягарцями, а лядовий денік, а книгу довжників, а ключі, а підручну касу, а фактури — то хлописько, як то кажуть, збаранів до чиста! В першій хвилі хотів натягнути шапку на вуха, і тікати, що сили о одній, осиротілій нозі... Та потім поміркувавсь. Га! Пропав капшук і штири грейцарі, пане десятнику Свистуне! Асентерований раз, нема рекурсу! Камешій тепер за лядою і не рипайся, бо за дезерцію, куля в лоб!! Ех, прокляв тоді Сень Свистун і себе, і свою долю горбату, кожне деко, кожну кісточку цукру.

Все йшло йому, як з Петрового дня. Вага десь погубила тягарці, як квочка курята, в лядовій книжці понасмаровував таке, що й сама Кооперативна Рада не розчовпала-б ні крихти, тут переважив, там не доважив, тут недоплатив, там переплатив, тут сіль пішла на землю, там пляшка з оцтом розбилася — біда! Але хоч Сенькова голова була дірава, як решето

— то всетаки його хлопський розум не вспів ще зовсім з неї вивітри. За тиждень, два, наш Сень зпюхав уже письмо носом, якто кажуть, і з грубшого познайомився з новим фахом. Був уже досить ділово образований, бо знав, що фактурою мила завивати не можна, що цукорки з нитками мішати не треба і що баньку з нафтою пхати межі міхи з крупами — таки не слід. Набрался рівноваги в руках, став точно важити, добре числити і порядно записувати. Писав поволеньки, зі скупленою увагою, кожне слово починав великою буквою, а при кінці малював товсту точку. А що хлопець був з роду дотепний і балакучий, то скоро всі його полюбили. Умів заговорити і до малого, і до старого, з кожним собі порадив, кожного вдоволів. Бувало, прийде дівчина за голкою — а тут, як на злість сьогодні не стало. Тоді наш Сень, як зачне приговорювати, а жартувати, моргне раз, моргне другий (гарний був, вражий син, хоч з діравим чолом), то дівчина й не оглянеться, як вертає домів зі синкою до білля, чи з пастою до чобіт.

— Таке то було недавно нещасливе — говорили газди. — Лазить то, бувало, за лядою, гей тіло без душі... А тепер — звивається, як цізорник, хоч і каліка рахувати.

— Ая! Нераз прийдеш два дека купити, то він тобі нагорне з десять, потім з девять надкине, а з деко по столі розсипле, і таки недоважить... А тепер не встиг чоловік сказати чого треба — вже все приготоване! І чистенько всюди, вага — аж світиться, дуже ладно!..

— Е, що така куропатива варта! — бурчить якийсь невдоволений. — Наліпив скрізь табличок, гей в бюрі, —ані закурити, ані плюнути по християнськи, ані носа всякати, шапку скидай, як у церкві... тьфу!..

III.

Що, якщо, але боргувати не любив Сень страшенно. Це смерть його була! Бувало прийде покупець до склепу: Сень і заговорить до нього привітно, і по-жартує, а як зійде мова на «книжку» — наш крамар відразу осовіє. Скривиться, як середа на п'ятницю, тягне ту нещасливу книжку з полиці, немов-би на тортури його брали за неї... Особливо не міг він терпіти того, як молоді парубки боргували різні витребеньки, а потім не віддавали довгу. Таким довжникам він прямо дихати не давав на кожнім кроці.

— О, о, вже йде цей пан, що бере цукорки на кредит! — говорив. — Чи тебе, Ганю, з пам'яті викинуло, що ти хочеш йти заміж за такого дідовода? Він сотика при душі не має!..

Деякі взяли собі ці «отченаші» до серця і справді перестали боргувати. Інші, бундючні та ворохобливі, пробували «фукатися» — але Сень лише розведе свої широчезні рамена, грізно насупить густі брови, аж згоїна на чолі набігне кровю — зараз кожний замовкне. Всі знали, що Сень Свистун, хоч каліка, то сильний, як медвідь, і здоровенний міх соли термосить в одній руці, як жид теля.

Прийшов кінець першого року Сенькового крамарювання. Ще далеко до кінцевих Загальних Зборів — «пани директори» раз-у-раз лякали Сенька:

— Буде-ж тобі баль, чоловіче. Ми переглядали книги — виходить манко, як бик! Ти знаєш, чим то пахне?..

Сторопів, неборак, зажурився. Поганенько з нами — думає. Що правда, не дуже він там вірив тим книгам, а ще менше «панам директорам», бо ці незраз його в цей спосіб на «бас брали» — та всетаки, мара його знає?.. Може й переборщив дещо... Зблід наш

крамар, помарнів, ні сон, ні їжа його не береться, ходить мов не свій від голови до скарбника, від скарбника до книговодця, розпитує, а що там, а як там, а ці, іродові душі, лиш: «Побачиш на зборах!..» І підсміхаються таємно. А тут ще, як на біду, люстратора на ревізію принесло!! Маєш бабо книш! Ну, тепер капут, думає Сень; на самий звук слова «ревізія» в нього душа завмерла. Але вечором пошкандибав таки під хату голови, де почував люстратор; тут і побачив Сень крізь вікно свого «ворога»... Що-ж, панок, нічого собі, лисий, як коліно, черевце, півроку, чималеньке, сидить за скриннею, яйце за яйцем лопкає і чайок попиває... Гм! Чоловік, як чоловік... Аж рано-вранці суне «ревізія» до кооперативи! Попереду сам люстратор з течкою і паперами, за ним голова, також з паперами, за ним книговодець, також з паперами... Інвалід УГА Сень Свистун як стій випрямився «на позір», побачивши стільки «саржі». Стоїть, ані чичирк.

— А тепер поволи переведемо собі інвентуру — каже кругленький ревізор.

Почали. Перевертають все догори дном, важуть, рахують, записують, аж Сенькові голова ходором ходить. Руки йому дрожать, коли бере яку річ. Кожну коробку сірників кладе легенько, мов цінність яку велику.

Нарешті скінчили.

— Ой синку! Щось ти тут забагато «відтяжував»... Товару не стає... Круто буде з тобою! — каже кругленький кооператор і моргає до голови та книговодця.

І всі три потюпали собі на обід. — ...А нашого Сенька наче-б куля з «міненверфа» луснула! Ого! Попався...

От докрамарювався! І звідкіля це прокляте манко взялося?! Я-ж ні сотика не змарнував, найменшої річі

й пальцем не тикнув!.. Доленько бідна! Як-же я тепер людям на очі покажуся?.. І чи повірите?.. 60-процентовий інвалід УГА Сень Свистун, колишній скорострілець, що п'ять літ воював без впишу, що боровся на трьох фронтах, що був три рази ранений, два полонений, а сім разів присипаний землею, цей відважний цісарський фрайтер, а 2. Курія Сталевої Сотні, Станиславівської Бригади десятник, що зі своїм «Максимком» і самого чорта не боявся — він заплакав тепер як мала дитина над «проклятим манком»!.. Похилився над лядою, і великими, як бохонці хліба п'ястуками втирав заплакане обличчя, а сльози, як горох, капали у відчищену скриньку з цвяхами...

Зараз у неділю скликали Загальні Збори. Довго міркував Сень, що йому робити... Йти, чи не йти?... А потім — рішився.

— Чи я трус, або маркірант з запілля? Піду! Що буде, то буде!

Взяв новий однострій, стрілецьку шапку, для більшої торжественности навіть протезу нову заложив, бо стара скрипіла, мов рік немащене колесо і пішов.

Збори саме починалися. Народу — як бджіл в улию. За столом — Управа, Надзвірна Рада, якісь делегати з міста, та Сень Свистун дивився на все те, мов крізь мряку. Він стояв біля дверей і ждав страшного суду!.. Раз-у-раз хтось читав, хтось балакав, хтось підносив пальці вгору, інший знов роззявив рот та й кивав головою, мов кінь у горячу днину, та Сень мов не чув того й не бачив. Збудив його з отупіння лункий голос бувшого четаря Гарасимяка, що гомонів, як архангельська сурма:

...а крамареві, за совісну працю і точне сповнювання обов'язків, Загальні Збори складають отсим щирю подяку і похвалу...

Більш не тямив нічого. До нього говорили, простя-

гали руки, та йому бушувала в голові лиш одна думка:

— От бісові «директори»! Надули мене, йолупа останнього, надули!..

Аж тоді, як Гарасимяк, два, чи три рази запитав його, чи годиться крамарювати на другий рік, інвалід УГА Сень Свистун випрямився на позір і різко зарапортував:

— Так єсть, голошу слухняно Світлі Зборні!..

IV.

Почалось воно з того, як справником у кооперативі став багатій Собенко. Вибрали його таки зараз в першому році Сенькового крамарювання. Вибрали тому, що на разі кращого годі було знайти. Книговодця й касієра якомсь скоренько розшукали, а зі справником трудно вато приходилося. Воно — річ ясна: книговодцеві зразу нема що книжкувати, касієрові знову нема що рахувати, а справникові хоч-би, скажім, сьогодні — запрягай коні, їдь до міста, купи товар, а воно... гм... кажім, не кажім — все коштує... І кінь, і сток, і день пропав — ба!.. Радять наші оснувателі, тай радять, намовляють, заохочують, один другого підштовхує — ніхто не спішиться. Аж тут з передньої лави бурчить Хома Ообенко:

— Та я вже би був тим справником, ци як там...

— Що-ж — каже — щоби був, то най буде. Ніяково людині відмовляти. Та-ж то богач, сорок п'ять морга з долиною, чотири коні, сім коров, всі будинки під бляхою, що богач — то не коїця сіна!.. Вибрали.

Став Хома справникувати. Зараз другої днини взяв палицю в руки, надув пику і сунє до краминиці. Всадився за яду тай до Сенька:

— Я тут тепер справник, розумів? — й луснув себе п'ястуком в груди, аж задудніло.

Сень Свистун, з якого саме тепер витікав десятий піт над нещасним лядовим дневником, випрямився по свому, хоч по правді не знав ще добре, що це слово «справник» означає... Та як побачив, що то не хто-будь, а самий Собенко став справником, відразу зміркував, що воно мусить означати якесь начальство, бо-ж такий багатир надурно ним не хвалився би. Тимчасом «начальство» покрутилося за лядою, нагримало на крамаря, мовляв — «У тій вашій курперативі ніц нема», — взяло даром пачку паперців тай пішло. І хоч як сьогодні сердився пан справник, що в склепі «ніц» нема, то завтра він не подумав про те, щоби товар спровадити. Аж за тиждень, як намолотив собі фіру пшениці на продаж, тоді «за одним заходом» поїхав до міста. Наперед продав збіжжа, потім заїхав на шинк, кропнув собі п'ять «шнапсів» загалом, а тоді — гайда до кооперативної праці. В Боруха купив соли, рижу, тощо, дістав три фунти цукру «з боку», у Фішера купив цвяхів, підківок та іншого теремешля, дістав торбу ухналів також збоку, а в Шварца накупив цукорків, дістав чоколядку, як праник — і вїо додому. Заїхав під кооперативу:

— Пррру, каштан! Гей, вилази там один з другим. Собенко товар привіз!

— Гарно, гарно. А де-ж фактура? — питає голова Павлюк.

— Що-о-о? Фа... фактура? Яка фактура? Н... на хоробу вам тяжку фактур? Маєте товар!...

— А чому-ж ви в Союзі не купували?..

— Е, що там Союз. Я сам знаю, де купувати! На то я с... справник, так, чи ні?

— Та добре, добре. Тільки тепер ми не знаємо, чи ви всі гроші видали, чи, може, вам що лишилося...

— А... або що? Може га... гадаєте, що я вам гроші краду?! Я? Я, Собенко?! Я с... свищу на вашу кооперативу, на ваші гроші, на вашого справника і шлюс! Як вам не в лад — то мое у... у... ушановане!... Страх! Гонор мені великий — справник! Я мо... мо-можу на такий гонор...

Бачить Павлюк, що пан справник п'яченький — дав спокій. Але на другий раз — повторилося то саме, на третій — також... І аж тоді, 'як з Повітового Союзу приїхав інструктор, як збештав Управу за те, що до Союзу тільки тоді забігає, як треба на кредит узяти, а жидам готівкою платить, Собенко хо-не-хоч рішився загостити до Союзу. Так що-ж? Тут вже «збоку» годі що зарвати!.. Але на яку параду торчить християннові маківка на шиї? На те, щоби вмів собі зарадити при лихій годині. О! Справник Собенко знав, як собі порадити!.. Поїхав раз по товар — «десь поділася» сіль з мішка, поїхав другий — нафта «повитікала» з бочки, поїхав третій — кава «розсипалася»... Сень Свистун бачив те все, але мовчав.

Назбиралося в крамниці парусот яєць.

— Здалося-би відставити до Союзу — натякає Сень.

— Е, на яку мару з такою дурницею по Союзах волочитися, — каже Хома. — Моя, во, стара їде завтра з набілом до міста, то й візьме тих пару покладків...

Свята правда! Хомова стара була в місті! Навіть тих пару покладків продала! Але грошей за ці покладки ніхто ніколи не побачив. Десь поділися.

Згадали ми про Хомову жінку. Фільзоф була баба! Дібралися з паном справником, як дві краплі роси. Прийде вона, бувало, до кооперативи, нагорне цілий подолок всякого краму, тай:

— Запиши там Сенуню, ая. Старий заплатить, ая...

За тиждень-два крамар тиць Хомі книжку під ніс:

— Пане справник, щось ви тут тее...

— А тобі що? Палиться?! Маєш час, я зі села не втікаю!

А сам всадиться на прилавок, нагорне з перескринка повні жмені грошей і до кишені. Змішає їх зі своїми власними, бо, мовляв, це не собаки — не погризуться.

— Якже так? — питає крамар. — Ні дешний торг ще не замкнений, ні касієр не знає скільки було грошей, а ви вже й сховали...

— Но, ти мене не вчи! Я знаю, що роблю! Що там касієр!.. Ну, що касієр? Касієр — є касієр, а мені треба грошей на товар і шлюс!..

Так воно було на першій місяць, так воно було на другий. Вже й по селі почали скрізь говорити, що Хома Собенко щось забагато кооперативу «відтяжує».

Зразу Сень Свистун, «рекрут» у кооперативному діловодстві, глядів на ці штудерні маніпуляції і мовчав. Воно-ж і начальство якесь, і перший господар у селі — якже тут рекурсувати?.. Та смілива й чесна вдача колишнього вояки не могла стерпіти такого циганства. Раз якось перестрів Сень голову Павлюка тай каже:

— Зле, пане голово! Робіть, що знаєте: Або я тікаю з крамниці, або шукайте іншого справника! — І розповів все, що знав сам, і що чув від людей про справникування Хомі Собенка.

Голова почухався в голову, бо-ж воно... гм... справа трохи делікатна... Для більшої відваги та для скріплення важливості хвилини нарядив Павлюк нову шапку, закликав містоголову Коцюбу і оба разом потюпали на «авдієнцію» до Собенка.

Пан справник розвалився саме за скринією і взято періцив горячу бульбу, политу шкварками та

дудлив раз-у-раз зі здорового горшка квасне молоко. Сапів притім і стогнав, як на муках.

— Дай Боже добрий вечір.

— Дай Боже здоровля.

— Час на обід...

— Просимо й вас.

— Гм... кхм... — почав Павлюк і закашлявся. —

Воно... гм... як то кажуть... щось ви там, пане справник, трохи наборгували в кооперативі...

— Е, та то нічо не є! Смійтеся з того. Тих кілька грошів... Я віддам, в мене не пропаде!

— Це навіть лихий приклад для других, що...

— Аво! ви мені говорите! Та-ж я сам це розумію...

— Друга річ, то... борони Боже! Я вам нічого не закидаю... але ви не повинні брати з ляди грошей перед замкненням торгу...

— Аво! Чи-ж я дитина?.. Та як?!

— ...а також на свої власні потреби...

— Гей, люди! Чи мені аж тре' кооперативних грошей! Я маю свої!..

— Маєте свої, це правда, але й на чужі у вас апетит несогірший, — перебив нетерпеливий Коцюба.

— Що?! Ви мене злодієм називаєте?! Ви виділи?! Маєте свідків?! — заверещав Собенко й почервонів, як когутячий гребінь.

— Не треба й свідків! Вже ціле село знає, що ви обкрадаєте кооперативу на всі боки! — крикнув й собі запальчивий містоголова.

— Я краду?! Я краду?! Брешеш, пся кров' собача!.. Я знаю, хто вас підюдив на мене: той мурр-га полломаний, що сидить у крамниці! Але я його навчу! Я йому покажу! Я йому!.. — і осатанілий Хома зірвався з лави, хватив палюгу в руки і, як опарений, вилетів з хати.

Це було вечером. В кооперативі зібралось чимало

народу, старших і молодших. Дехто купує, дехто балакає, — як звичайно в склепі. Коли нежданно з лоскотом відчинилися двері і до середини, як куля, влетів розюшений Собенко. З ніким не витається, не здійсмає шапки, тільки просто садить до Сенька.

— Ти, діду вушивий! Ти кривуло! Ти каліко поломана! Ти мене злодієм називаєш, га?! Ти знаєш, що я є? Я господар, шляк би тебе ясний гримнув, чуєш?! Я тебе до криміналу впакую; ти так будеш диндати ногами, як твій тато!.. Я тебе навчу!..

В крамниці зробилася метушня. Люди повітріщували баньки на таке «вступне слово» пана справника. Здивовано знизують плечима, розпитують один другого, що за комедія? Крамар Сень Свистун неподвижно стояв за прилавком. Його обличчя було спокійне, кам'яне, тільки сірі очі блестіли як сталь, а широка згоїна на чолі набігла кровю. Він і словечком не обзивався на брудну лайку і проклони Собенка. Та це ще більше розлютило богача. За сотим «шляком» розмахнувся з усеї сили і грубезна палюга свиснула над головою Сенька. Але палка не зачепила голови крамаря. Сенько відбив рукою удар і жбурнув палку в кут.

Це, що сталося опісля — годі як слід описати, бо тривало воно всього одну мить. Справник Хома Собенко в дужих руках Сенька підїхав нечаяно аж під стелю, наче-б хотів разом з палюгою і комісьними ходаками вознестися на небо, потім з розгону луснув собою до дверей, аж ці останні відскочили, а потім «яко птица пернатая» перелетів через один поріг, через сіни, через другий поріг і голосно хляпнув... де? — зараз скажемо. Кілька кроків від східців, що провадили до сіней, була прокопана широка яма, в якій Заряд кооперативи хотів гасити вапно і побілити ним домівку. Саме тепер була дощева цора, тому в ямі було повнісінько мутної води і болота. До цієї «ванни» причалив Хома Собенко і від-

разу скупався в ній аж по самий чуб. Все, що було в склепі повибігало надвір. Зразу годі було що запримити, бо залягала чорна темрява. Аж як блиснуло кілька лямпок, усі побачили мокрого, простоволосого, обмазаного як дідько, пана справника, що харкав болотом і тарабанився з баюри на верх. Та ярке світло лямпок вразило його так сильно, що він затріпав руками і знов пірнув по шию в ту сілоамську купіль. Кругом залунав голосний регіт.

— Дивіть, дивіть! Наш справник поїхав до Канади, ха, ха, ха!

— Гей, то це та шифа! Ви заблудили... Беріть вісьта!..

— Тихо, що ти знаєш. Пан справник заживають вапняних купелів, бо їх мама в нецьках добре не викупала.

— Диви, як легенько тримається зверху! Це та «відтяжена» нафта так його підносить!..

— Нурка, пане справник, нурка! Таак, файно!.. Ще раз!

Крізь юрбу пропихався до калабані Собенків сват Гаврило. Він один рішився рятувати свата від наглої й несподіваної смерти.

— Аво, подуріли люди! Нявца й Сина!.. Та чого рипиш один з другим? Бачиш — чоловік топиться. Гей свату! Свату! А де-ж ви там? Не таляпайтеся, а вилазять. Зимувати там не будете. Тьфу! щезни бідо... Давайте руку! Гей — ррруп! Добра! Бодай вас, свату, світ не видів! Що-ж ви зі себе зробили?

Справник Хома Собенко виглядав справді як яке чудо. Вода цюркотіла йому з носа, з очей, з волосся, з бороди; в роті болото, в руках болото, на голові болото, вся одежа заболочена, перемокла. Він дрожав цілим тілом, цокотів зубами і голосно хлипав.

— Свату... То ви?.. — промовив вкінці храпливим голосом.

— Ба! Таже я.

— Свату! Запрягайте коні і везіть мене до доктора, так, як є... Я того опришка мушу заскаржити, бо він мене хотів замордувати.

— Свату, не плетіть дурниць. Що там... —

— Я йому не подарую...

— Свату! А хто зачав?..

— Його шляк ясний мусить...

— Гов! чекайте свату. А хто зачав?..

— Я його навчу...

— Аво! цур, здурів хлоп. Я вас питаю, хто зачав?

— Та хто? Та я... Але я йому покажу...

— Ша, свату. Тихо. Ви зачали, значить ви всьому винні. Ви його спублічили як остатну собаку, ви йому на фамілію виїхали, ви до нього з друком розігналися, а він вас за те пуднув догори ногами. Так, чи ні?

— Я його заскаржу, сучого...

— Ша! Ходім свату, помаленько додому. Вдома вмнетеся, скажете най вам стара зварить гарбати з румячком і під перину. Уважайте, що тепер осінь, запарите собі катар і нащо вам того? А шапка ваша де?

— Я йому того не подарую!.. Він мене попамятає, доки буде жити...

І оба свати під регіт юрби поплентались домів.

— — — — —
Так скінчилося Собенкове начальство в кооперативі. Зараз таки в найблищу неділю Надзирна Рада подякувала йому за «труд».

V.

— Зараз, як берете з цісарського гостинця гейта до села Тернистого, на самім краю побачите мурований

будинок. Тутечки, як може памятаєте, за добрих часів стояла велика коршма, де люд хрещений цідив горілицю, гарнець за чотири шістки. Пізніше тут пан Абрагам Штарк мав «Гандель з товари мешане і спжедаж піво ве фляшце».

Абрагама Штарка не все звали паном. Колись, може з пів сотні літ тому, як він у дряних штанцятах бігав за чередою господаря Дмитра Гусака, його кликали коротко «дурний Абрамко». Згодом, як він, з кусником разового хліба і головкою чіснику в кишені, торгував по селі курми, яйцями чи садовиною, його теж звали дурний Абрамко. Коли він, що п'ятиці, гнав на торг сухобедрі шкапи і такі-ж коровиці, йому ніхто інакше не сказав, як дурний Абрамко. Аж коли він одружився з грубезною Лайкою, що мала стодвацять корон приданого і стодвацять кілограмів живої ваги, як відчинив собі шиночок, як господар Дмитро Гусак пропив у цім шиночку десять моргів ґрунту і на старість наймився в нього носити воду, тоді дурний Абрамко став «титуватися» пан Абрагам Штарк.

«Кожний жид добрий, але печений» — кажуть люди... Ми не хочемо прийнятим вже звичаєм ляяти зараз Абрамка лихварем, обманцем і видридушником, тільки тому, що він вродився жидом. Може і в його присадкуватій постаті з хитрими очима, рудою борідкою та каблукватими ногами, крім бажання оцибушити на кожнім кроці свого ближнього для своєї користи, дрімали почуття хоч-би зближені до чесних і шляхотних? Не знати... Ось згадаймо, приміром, про це, що він п'ять літ даром держав у себе стару, каправу Хайку. Стара Хайка, вдова по Шумці-копокраді, якого наймити вбили орчиками в стайні, не мала нічого, крім старенької хатини; та одного дня жахлива пожежа, що знищила пів села, забрала їй і це. А коли жаріючі китиці перекидались на стріху її хатини, вона лазила

навколiшки по подвiрю, простягала худi руки i лебедiла-благала Єгову, щоб рятував її останнiй захист. А як побачила, що Єгова не помагає, стала молитися по «хлопському»:

— Боженькі, Боженькі! Відверни ту вогонь на мою хати!..

I «хлопський» Бог, не роздумуючи довго над цим, що стара жидівка перекрутила навідворіть одно слово, миттю вислухав її прохання: бухнуло полум'я і за хвилину з Хайчиної хатини осталися лишень чорні згарища. Тоді то Абрамко Штарк прийняв її до себе. Егеж... Наш брат, русин, часом і рідну неньку з подвіря вижене, щейі собаками нацькує. А Штарк Абрамко, цей шахрай і скупендряга, п'ять літ піклувався чужою людиною і годував її доти, доки каправої Хайки не прикидали жиди «бебухами», доки великий і всесильний Єгова не сказав їй: — «Кім, кім, Хайкі!.. Час тобі покинути землю галилейську. Абрум Штарк не буде тебе вічно напихати гуглями з цибулькою, бо це не є для нього гешефт!»

Наш Абрамко був людиною зі серцем, що правда, з жидівським, та всетаки зі серцем. Але для гоїв він ніколи-ніколи не відчиняв цієї комірочки свого серця, де були запаковані доброта, щирість і милосердя! Він був свято переконаний, що з го'я на кожному кроці треба лупити шкіру, тимбільше, що гоєва шкіра тверда і м'ясолиста, то він цього дуже й не почує, ну, а пожиток «бідному» жидкові — чималенький...

Як на оснувательних Зборах ухвалено заложити кооперативу, Абрамко тільки поскубав руду борідку, поправив сабашівку на лобі і захихотав:

— Ни, ни... Як вони нині ухвалили зробити то кіпиративе, то може за сто літ воно буде, а може й ні...

Та зараз другої днини, як почув, що люди впи-

суються в члени, складають уділи, як побачив, що коваль Антін Сверлик вмуровує залізні крати у вікна, а Павлюк аж двома фірами тягне різне приладдя до домівки, призначеної на крамницю, Абрамко хоч-не-хоч мусів згодитися з цим, що кооператива в селі вже так — якби була! Але він не тратив надії:

— Шьойн, шьойн!.. Кіперативе є — кіперативе нема, а Абрум був і Абрум буде.

Наш Абрамко зачислявся ще до цієї передпотової породи жидів, що завжди ще думає, що хлоп — Іван, здібний тільки до плуга і мотики, а всяка торгівля, це для нього «терра інкогніта». Абрамко мав подекуди в цім напрямку вже деякий досвід. — Ось рік тому рішилися такі самі гої, поляки, заложити в селі «Кулко». Задумали — зробили. В нас поляків небагато, всього, може півтора чоловіка, але рух з цим Кулком зробили великий: Навезли товару, за тиждень його розхапали, але тому, що ніхто й сотика не дав — «Кулко» котилось всього кілька неділь, а потім поломалося.

Наш Абрамко сподівався, що така доля судилась й кооперативі. Та тут перечеислився. Кооператива кріпшала і поростала в піря з кожним днем. Люди, зацікавлені таким новим і нечуваним досі явищем, яким була кооператива, горнулися до неї, як мухи до меду. Одні, свідоміші, з почуття обовязку і для спільної користі, а менше свідомі зі звичайної цікавості і тому, що так другі роблять. Але і одні і другі поволеньки відцуралися від Абрамка, який ще недавно був паном цілого села. Тоді то він зрозумів, що кооператива — це його завзятий ворог, що вона підмулює йому ґрунт під ногами, що вона відбирає йому гешефт! Тому то й він рішився на люту боротьбу з кооперативою; на боротьбу скриту, підземну, несо-

вісну і негідну, на яку може рішитися тільки людина, що для неї гріш є усім!

Насамперед став відмовляти людей від кооперативної крамниці:

— Ну, Іван, сьо є? Чулиш, Хіна бе Китай?.. Не буде добра на світі!.. А цьому ви до Абрамка не показуєтесь? Я знав ваші тати, ваші мами, господині були, небіжка, ай-вай, такий рік на мене!.. Сьо ви в то куперативе зобачили, ну? Той Сенькі поломаний, або той Шівченко, що в кожух, на стіні? Ну! я собі також такий Шівченко причіплю. В мене товар сто раз ліпший, під хайрем, що ліпший!..

Але це, звичайно, не багато помагало. Тоді Абрамко заграв у другу скрипку. Таємно став робити ріжні доноси на оснувателів кооперативи, мовляв, вони «політику починають», «Україну будують» і т. інше. Страшенно він завзявся на ту горстку свідомих одиниць, що дали почин до створення спілки і тому докладав всіх зусиль, щоби їм переїхати дорогу; бо, думав, коли великі «фіши» поприсідають хвости, тоді й цілій кооперативі буде «капуриц».

У великій пригоді в боротьбі з кооперативною стала хитрому жидкові отця погана історія, що трапилась зі «справинком» Хомою Собенком. Абрамко зараз розтрубив і роздув її, а лиха слава, що напаятувала захланного богача, тепер лягла на працю людей чесних і совісних. Він наче труслива собака, поза очі, розсівав по селі брехливі чутки, що ціла Управа і Надзірна Рада це — злодії, цигани і крутії; що вони тільки замилюють людям очі, а самі крадуть, гей чорні круки!..

Все те, від біди, ще можна було видержати. Але одного дня Абрамко «спустив» ціну на всякий крам у своїм склепі. Село сколихнулось, мов ліннів, морські хвилі, що зрушені наглим вітром, підіймають голови

і вдаряють об беріг. Цим берегом був «Гандель з товари мешане і спжедаж піво ве флянице» пана Абрагама Штарка, який «спустив» по три сотики на кожнім «кавалку».

Кожного ранку і вечора на перехрестю шляхів, з яких один провадив до кооперативи, а другий до жида, чути було такі балачки:

— Слава Йсу...

— Слава...

— Вже було троха вияснилося і знов хмарами затягає.

— Бая. Годі тої погоньки дочекатися... Ви куди так?

— Та во золі тре' хлопчиськові купити. Вишляндав, гунцвот, ходаки по музиках, тай тре'...

— А до кого йдете?..

— Гадаєте — я знаю? Ци ту, ци там, сам не знаю..

— Кхм! Кажуть, що Абрамко спустив..

— Та чув я...

Хвиля мовчанки.

— Угм... гм... та воно все одно, ци ту, ци там... Всю денінька тре' заплатити...

— І я так кажу.

— Я ні за тим, ні за тим, але що рихт. Дивіть: Жид який, а здогадався і спустив, а свій то но-би шкіру дер... Я ніц, але що рихт...

— Аво! Тай я так!..

І пішли цим шляхом, що провадив до Абрамка.

— То ви, Настуню?

— Та я, Марисуню.

— Чуєте, і померла стара, хай з Богом спочиває...

— Ая! всіх нас то чекає. Ви, може, до склепу?

— Та во гайсу хтіла-м принести...

- Ходім разом. Я також возьму-си квартиру.
 - Та я ту во...
 - Чому? Та-ж в Абрамка танше!
 - Танше, але мій старий, знає, якийсь там член...
 - Аво! А мій що? Не член? Але жид спустив,
- то тре' йти до жида...

І пішли цим шляхом, що провадив до Абрамка.

- Ти!
- Со?
- Ти де йдеш?
- Га?
- До склепу?
- Ага.
- По со? По дламкі?
- Ага.
- Кому? Татові?
- Ага.
- Маєс яйце?
- Ага.
- То вйо!
- Е, я ту-во йду.
- Цого, дулна! Абламко дає за яйце більсе, як Сенько. Буде нам се на бамбони.

І побігли цим шляхом, що провадив до Абрамка.

І знов почалися в «гандлю» пана Абрагама Штарка добрі, давні часи. У «нашого Абрамка», який спустив по три сотики на кожнім «кавалку».

VI.

Тимчасом в кооперативі, по кількох місяцях «товстих» прийшли місяці «худі». Вельможна пані Кріза завитала в її пороги. Сумно і журливо скрипіли двері, коли яка свідома душа заглянула в крамницю, сумно світили голими ребрами порожні полиці, навіть батько

Тарас на стіні сумовито спустив до долу довгі вуса, наче промовляв:

— Гей, гей, сини мої, запродані жидові, німоті!.. На якого-ж біса ви мене тут почіпили, як самі до Абрамка прете, гей по свячену воду? Так ви мене, старого, любите і шануете, трясця вашій матері, га?!

Сумно і пусто стало в кооперативі. Покупця — зі свічкою шукай, товару не стає, готівки нема, а тут прийшла одна рата, друга рата, один вексель, другий вексель — круто, братці, хоч сядь тай плач. Опали руки Управі, попускала носи Надзірна Рада, голова Павлюк стратив голову, одним словом — криза тай годі!

Вже кого, як кого, але найбільш болюче вразило це лихоліття крамаря Сенька Свистуна. Наш Сень був уже тепер не тільки солідним крамарем, але і свідомим кооператором. Він став цікавитися світовим кооперативним рухом та його історією, став читати кооперативні книжки, журнали і газети. І чим більше їх читав, тим більша була у нього жадоба не тільки пізнати, але і поширювати кооперативну ідею. Та тут нараз його мрії та змагання наче стукнулись лобом до одвірка. Він побачив, що ось його односільчани, люди, яких він знав і з якими зжився від малої дитини, замість горнутися до власної кооперації, до цього жерела, що мало стати зародком їх добробуту, вони задля кількох марних сотиків, наче ті заблукані вівці, лізуть прямо вовкові в зуби.

Сень Свистун з початку приписував усе те лихо Абрамкові. Бо, мовляв, якби не було його в селі, не було-б такого клопоту... І ясно, що наш крамар не надто приязно відносився до п. Абрагама Штарка... Вже й по селі клептали меткі язички, що Сенько Свистун обіцяв Абрамкові пейси обскувати, ноги поломати, тощо. Це, очевидно, була така правда, як рак свище, але й цього

було досить, щоби трохи налякати таку відважну людину, як Абрамко. З ким, як з ким, але зі Сеньком він ніяк не мав охоти задиратися і волів краще погодитися з ним, ніж ворогувати. До цієї цілі послужив йому таки рідний стрий Сенька, Гнат Кишка, хрунь першорядної сорти і політиканти на ціле село.

У Гната Кишки були справді великі дипломатичні здібності, і якби був, небіщик, не переставився на той світ, то може-б його і вибрали на голову Роземчої Комісії при Союзі Народів. Рік перед смертю захотілося старому довершити великого діла: помирити лихву-визиск з кооперацією, або, іншими словами, пана Абрамка Штарка з крамарем Сеньком Свистуном.

Саме в празник св. Семена, себто в день Сенькових імянин прийшов великий політик, Гнат Кишка, до свого братаннича на переговори.

— Ти, слухай-но...

— Слухаю, — відповів Сень і цмокнув стрийка в руку.

— Чого ти такий дурний?

Остовпів наш крамар, наче той св. Семен, що сорок літ стовпом стояв на однім місці. Хотів щось старому відрубати на таке привітання, але здержався. Відома річ — стрийко!

— Я тебе питаюся, чого ти такий дурний? Чого ти з дня на день каменієш в тій куперативі?

— А чого ви з дня на день каменієте в Абрамка?

— Ти, слухай, ти не будь герой з тертої бульби! Я тобі кажу, ти дурний, як ціп, хоч такий великий вукраїнець. Твоя, 'небоже, Вукраїна, вже давно загрязла по коліна. Скажи мені, хло', що ти довоївався за тої Вукраїни, га? Знаєш що? То, що я казати не хочу!.. Погаратили тобі костюмахи, здоровля відобрали, калікою зробили, а тепер, на сміх, цікають по тих кілька грошів, що навіть на 'драмки не стає...

А самі пани офіцери та інші головачі по каварньох парадують, шинцлі їдять, вище попивають і сміються з дурного хлопа. Ой, ти, ти, плането безголова! Плюнь раз на ту цілу Вукраїну і куперативу! Нащо тобі то? Ходи, во, до мене, я твою нивку засію, будем разом робити і добра є. Тай Абрамко обіцяв тобі щось тее, як ти тее... розумів?..

Ще до тепер ніхто докладно не знає, як покінчилась місія Гната Кишки до Сенька Свистуна. Досить, що зараз на другий день, великий дипломат, підкладаючи на пшеницю, від ранку до вечора проклинав любого братанича, аж слухати було лячно. Навіть по селі ходила чутка, що преславний політик попрощався зі Сеньком в той самий спосіб, що «справник» Хома Собенко того памятного вечора... Але тому, що тоді на дворі було сухо, а яма на вапно була вже заспана, то стрійна Гнатиха не мусіла обкладати баньками стрійкового хребта... Один тільки Абрамко знав, що післяництва Гната Кишки не принесло йому великої користі. Тому рішився він ще сам попробувати щастя.

Раз якось, в неділю, стрінув Абрамко Сенька на дорозі.

— А, дзінь добри, пане Свистун!.. Як ся маєте, що чувати, ну?.. Може позволите до мене на гальбу пиво? Маю дуже добре пиво, чистий експорт, сам цімис, слово гонору...

— Дякую, я не по.

— Си гіт! Я то хвалю. Я також не по, то шкодить на здоровле...

— Ни, пане Свистун, пане Сенькі... чоґо ви на мене, нууу, такий, нууу... такий ворог на мене?

— Я не є вашим ворогом.

— Ну, ну, щоби я такий здоров був... Ви знаєте, я також хочу жити; я маю жінкі, маю діти, я такий сам чоловік, як всі...

— Ні, не такий.

— Нуу, сьо є? Як ні, чому ні? Сьо значить ні?

— Тому, що ми всі працюємо...

— Ну, ну, ну! А я не працюю?

— Так, але своєю працею використовуєте нас усіх.

— Нуу, сьо використовую, як використовую, на що використовую?

— Що використовуєте? Нас, селян. Це я вже вам казав. Як? О, це ви самі добре знаєте, не треба й говорити. А нащо? Спитайте себе самого. Одно вам тільки кажу: Ще тоді, як в нас не було кооперативи, як село було темне і безпросвітне — ви могли спокійно кожному по голові їздити. Але тепер, як ми почали вчитися, як ми спільними силами здобули собі нашу кооперативну крамницю, то ви тепер зі своїм приватним склепом є для нас закалою... Слушайте Абрамку! Ви вже трицять літ маєте свій склеп, правда?

— Ну, сьо значить, трицять? Двацятьдев'ять...

— Добре. Ви тепер — людина маюча. У вас десять моргів поля, своя хата і всі будинки, маєте наскладаний гріш...

— Сьо є? Де я маю гріш? Який я маю гріш?! Я — дід! Я бідний...

— Менше з тим. На загал — ви людина обезпечена на будуче. Ваші діти хліба жебрати не будуть. Слушайте, я говорю щирю правду: Як за стільки літ крутійства і визиску, хочете зробити в своїм життю для гоїв одно чесне діло, то замкніть свою буду, станьте господарем, як всі, впишіться в члени кооперативи, а тоді...

— Ни, ни, ни! Диви! Ді мішігене пуриц! На сьо мені такий гешефт? Я не хочу такий гешефт! Гирст ду? «...Замкніть свою буду...» Ни, ни, нема дурних.

Як ви всі такі вчені, так разом тримаєтесь, то чого ціле село тепер летить до мене? Ну? Я нікого мотузком не тягну. Шьойн, шьойн! «Замкни буду...» Замкніть ви свою буду, тьфу, паскідне.

І пан Абрагам Штарк мерщій обернувся і почвалав у свояси, вимахуючи руками та колибаючись, гей качка на каблукватих ногах. Мирові «переговори» не довели знов до путнього кінця.

VII.

«Як ви так разом тримаєтесь, то чого тепер ціле село летить до мене?». Ці слова раз-у-раз товклися Сенькові в голові й наче розжареним залізом обливали його мозок.

...Вечоріло — сутеніло. Крамар Сень Свистун сидів самотній в своїй хатині, спер в долоні горяче чоло і важко задумався...

— Так, так, пане Штарк! Кажете, що вам такий гешефт не понутру? Щож, я на це не пораджу... Я так і знав, вірте мені! Я сам тепер сміюся зі себе, як я міг вам такі дурниці торочити!.. Вибачте цим разом, але ми таки колись будемо і мусимо «триматися!..» Кажете, що ви нікого мотузком не тягнете? Чудово. Так звольте-ж ласкаво пригадати собі, що мотузком, звичайно, тягнеться худобу, а ми-ж якісь люди, рахувати. А коли ми люди, то ми ніколи не можемо допустити до цього, щоби найбільш людська установа, себто кооператива, так соромно провалилась! Це-ж ясне, правда? І я маю деякі підстави сумніватись, чи ви, пане Штарк, діждетеся того. Кооператива буде! Чуєте? Буде! Про це я вас запевнюю! Я, інвалід УГА, крамар Сень Свистун!

— — — — —
Неділя. Чудова, осіння днина. Зі старенької, де-

ревляної церковці юрбою висипався нарід. Та замість розійтися крутими вуличками домів, люди задержались під церквою, на цвинтарі. На величезній, кам'яній брилі, під липами, стояв крамар Сень Свистун. В сірім, стрілецькім однострою, з відкритим чолом, з палицею в руках.

— Зачекайте, люди!

Заворушилось сорокате людське море, загомоніло.

— Аво, диви, диви! Сенько Свистун видрапався на камінь! А то що буде?..

Золоте сонце тихо снувалось на мідяних хрестах і на мідяних людських обличчах. Високі смереки шуміли дрімучими вершками, а зі столітніх лип падало жовте листя на забуті, припалі могили.

— Слухайте, люди!

Море голов мимоволі звернулося в сторону дзвіниці. Може декому здавалось, що це великий дзвін бе на тривогу важким, мосяжним серцем?..

— Перед хвилию, в церкві, балакав вам егомосьть одну проповідь! Дехто її слухав, дехто дрімав, а дехто таки добре заснув. Тепер я вам скажу другу проповідь, але її мусить кожний чути! І тому, хто має уха, хто не оглух і кому не позатикало — нехай слухає!!

Тихо, як маком сій.

— Не минуло пів року, як ви заложили в селі кооперативу. Повтараю ще раз, ви її заложили, не хто інший. А тепер я запитаюся вас, нащо ви її заложили? Чи на то, щоби кинути цей уділ, тих кілька марок відчипного, наробити боргів, запровадити в довги, а тепер покинути її на встид і посміховище людське? Отже я вам скажу, що ні! Чуєте?! Ні! Ви заложили її на це, щоб вона була для вас поміччю і порятунком у ваших, хлопських злиднях, щоби вона навчила вас спільно жити і спільно працювати, а не жертися вічно, як ті собаки, один з другим! Ви заложили її на

це, щоби вона випроварила вас з темноти, щоби ви не були вічно дурними Іванами, яких хто хоче, той водить за ніс!

— Люди! Подивіться на мене! Повитріщуйте очі і подивіться добре! Хто я такий? Я Сенько Свистунів зі села Тернистого, син Юрка Свистуна, якого повісили малярські гонведи на Софронівій грушці, правда, чи ні? Люди! Я не буду до вас по панськи говорити, бо мене того ніхто не вчив. Я родився тут, між вами, тут виростав, тут корови пас, тут їсти хотів, тут гарував від ранку до ночі, як кожний з вас. Тому я говорю до вас просто, але щиро. Не на те, щоби вас отуманити, збаламутити і висміяти, але на це, щоби ви раз на все зрозуміли своїми твердими лобами, що кооператива — це наш рятунок, наше добро, наша сила. Слухайте люди! Тепер в кооперативі ні собака не гавкне. З виїмком горстки свідомих членів, ціле село опинилося під жидівським порогом. Чому? Тому, що Абрамко боргує, що Абрамко спускає ціну. А я вам кажу, люди, що Абрамко може спускати, бо він не спускає свого, лишень це, що напускав з вас за пів копи літ! Є тут між вами такі, що памятають, як п'ятьдесят років тому він прийшов до села тільки в гробінній сорочці. А нині — подивіться: Він одній дочці дав дві тисячі долярів віна, синові заложив в місті склеп за три тисячі п'ятьсот, він має гроші, має ґрунт, він богач, як ніхто в селі. А ви як були п'ятьдесят літ тому наймитами і робучою худобою на власній землі, такими наймитами та робучою худобою лишилися і досі. Як тоді, так і тепер, ви рветесь в цій земельці чорній і світа Божого не бачите, ви за кусник межі до горла собі скачете, вила в груди вбиваєте, ви за дурницю десятками літ волочитеся по судах і своєю кєрвавицею випасаєте чийсь черева. Люди!! Скажіть мені, чому це так? Як довго так буде?! Хто тому винен?

Ви, самі! Чуєте? Ви!! Та самітна кооператива, що он стоїть у долині, яку ви покинули, якої ви відреклися, на яку ви наплювали — говорить вам, що ви самі собі винні!

— Люди! Я-ж розумію, що значить серед наших злиднів тих нікчемних три сотіки, що їх спустив Абрамко. Але я присягаю вам, що тих три сотіки не принесуть вам добра ніколи! Абрамко спустив не своє, а ваше!.. І він ще спустить, бо знає, що кооператива довго не поживотіє... А коли вона лопне, тоді він це, що спустив, відібе собі на вашій шкірі в десятеро! Чуєте? В десятеро!

— Слушайте, люди! Я більше говорити не буду! Тепер говоріть ви! Чи від завтра, від понеділка, ви всі, що тут є, і члени і нечлени, будете купувати в кооперативі, чи ні?

Тихо, хоч маком сій.

— Слушайте, люди! Ви мусите мені на це питання відповісти! Так або ні! Інакше, я не рушуся з цього місця, щоб я мав закаменіти, як та брила, на якій стою, чуєте?!

Людське море наче зжахнулось. Якась могутня сила була від постаті цього кремезного каліки, з широким, кам'яним обличчям, з лискучими очима, що палали, гей огненні смолоскипи. І від того погляду понурились до долу запалі, мужицькі обличчя. Не дивлячись на себе, мовчаливі, кострубаті газди, один поза другого, подавалися в зад. Газдині у високих очіпках, сумно кивали головами і запасками втирали очі. Налякана дівчора з відчиненими ротами тулилась матерям до ніг, а старенькі бабусі хрестилися побожно та беззубими устами шамкали отченаші. А глуха, як пень, баба Павлиха аж розхлипалась на голос; так розжалобила її Сенькова проповідь, з якої вона не чула

і словечка. Та нараз, з цієї сторони, де юрбою стояла молодь, загомоніли змішані, але сильні голоси:

— Будемо!.. Будемо купувати в кооперативі!.. В Сенька, в Сенька!..

— Будемо! Будемо! Будемооо!! — заворушилось, загуло людське море, аж луна покотилася жовтими садами. — Будемо! Будемооо!

Грізне і насуплене обличчя крамаря Свистуна — прояснилось. Соняшні зайчики радісно затанцювали на його мережанім шрапнелями чолі.

— Люди! Ви сказали слово — кооператива врятована. Я вірю вам! А тепер... допоможіть мені злізти з тої каменюки, бо я сам ніяк того не втну...

* * *

Вісім літ є вже в нас кооператива. Крім того маємо кооперативну цегольню, сметанкову стацію, а тепер кооперативний млин думаємо над річкою покласти. Міцно держиться в нас кооператива... А спитаєте, що її так держить — то вам і мала дитина скаже: «Сенькова проповідь»!

...На краю села, при дорозі, стоїть мурований будинок, а на нім пощерблена дошка: «Гандель з товари мешане і спжедаж пиво ве фляшце» — Абрагам Штарк... Самого-ж Абрагама Штарка вже в селі нема... Почвалав каблуковатими ногами відвідати старенького Авраама, Ісаака, Якова і всіх богоугодних патріархів.

А його «гандель» стоїть при дорозі — пустий та порожний.

С П О М И Н (1 9 2 0 Р І К)

*«Щедрий Вечір всім, нам весела година,
«Породила Діва Предвічного Сина!
«Ладо, Ладо, Ладо, всім на світі радо,
«Щедрий Вечір на землі!»*

Я і менша сестра сидимо на лаві біля печі і майструємо солом'яні хрестики. При тім треба раз-у-раз хухати закостенілі пальці та кулити під себе босі ноги, бо в хаті зимно, як у ледівні! На стінах мороз, вікна — як мури, під порогом лід, а це, що ми примістились біля самої печі, помагає нам стільки, що собаці пята нога. Піч зимна, як жид, а вогонь в грубі погас ще в полудне. Ну, але ми тим ні трохи не журимось! Най собі журиться Мошкова кобила, що велику голову має... Нас цікавлять сьогодні важніші речі; в нас нині Щедрий Вечір, от що! Тож то собі незадовго всяких марципанів луснемо! Го, го! Що то в нас сьогодні на вечерю не буде!.. Буде хліб — раз. Правда, ячмінний, але це дурниця. Буде борщ — два. Борщ — цимис-пикес, з олієм, з крижівками. Гречані голубці — три! А потім... йой! знаєш Ганю що?.. Кутя!! Гей, та-ж то чистий баль буде, присьисти Боженьку, чистий баль!..

Га, в будень нема ніколи таких ласощів... Звичайно ми їмо пісну бульбочку, але ріжну. Часом печену, часом терєблену, часом в мундурі; та всетаки вона вже нам трохи навкучилась. Тим більше, що наша бульба дещо перемерзла... Ну, деколи їмо капусту, варену вику, паляниці з грису тай попиваємо все те водою.

Овва! А чому це батько досі не вертається?.. Він пішов до ліса за патицями. Ми страх не маємо чим палити! Кожний кілок з плота, кожна зайва патичина вже давно згоріла. Тепер тато ходить до панського ліса красти поліна... Ну, але повинен вже вернутися. ...Ганю, Ганю!.. А може тата шандарі злапали, або злісний застрілив?.. Дивися, як мама плачуть... Е, мама завжди плачуть. Чи треба, чи не треба. Сідають в куточку таї заводять: — Доленько моя, бідна, дітоньки мої дрібненькі! Чим-же я вас нагодую, чим?.. Та як чим? Аво кутя в макітрі! Мама чомусь нічого не розуміють. А чому тато ніколи не плаче? Він тільки зловиться руками за голову і цілий день ходить мовчки по хаті. Але тоді так страшно дивиться, що ми зі сестрою ховаємось за скриню і ані мур-мур.

О! Щось голосно гепнуло на подвірю. Може це тато поліно приніс? Так! Це він кашляє в сінях. Зараз буде баль!

Батько входить в хату. Його лице аж чорне від морозу, на бровах і на вусах лід. З його одежі висять лишень клапті, він цілий обсніжений, а на правій руці кров. Покалічився, мабуть. Звичайно, він не говорить ні слова, тільки сідає на лаву, відвертає до стіни землісте обличчя і важко дише. Час від часу глухо кашляє, тримаючись руками за груди.

— Видиш, Ганю, наші тато слабонькі... І ваву на руці мають, видиш...

Ми з сестрою кіпчимо прибирати хрестиками вікна. Відтак ставимо ще на скриню один хрест, але височезний, аж до самої стелі. А потім... потім беремо собі деревляні ложки, кладемо їх у рот і тихо стаємо біля скрині.

Тут вже лежить ячмінний хлібець, і борщ є, і голубці є, тільки куті не видати... О, о, вже мама несуть,

Ганю! А в тім горшку що є? Ага, свячена водиця! Го, го, до неї треба аж три рази перехреститися.

Мама ставить макітру і горнець на скринню, журливо дивиться на нас і мовчки відходить... Що? Мама їсти не будуть?... А, може вони не хочуть... Батько повернув голову. Його очі тепер не страшні, але дуже, дуже сумовиті... Ще сумніші, як в мамі... Та нараз він насупився, спохмурнів. Саме тоді я простягнув руку до горшка з водицею, але тато вхопив горнець за вухо і жбурнув ним об долівку... Ми зі сестрою зацікавилися від переляку. Чого це тато такий сердитий?! Диви: розбив горнець зі свяченою водицею. Та-ж то гріх, правда Ганю, що гріх? Тай горнятка шкода... Мама клякнула на землю і стала збирати дрібні черепки.

По хаті блукала недоля, журба і сум великий, а крізь вікна заглядала чорна, німа ніч.

Цього вечора не діждалися ми «балю». Довго-довго очікували ми його, довго і сумовито гляділи то на макітру з кутею, то на тата і маму, коли вони вже раз здогадаються і скажуть нам починати вечерю. Та дарма. Тато мовчав гей камінь, понуривши очі до долу, а мама тихо хлипала біля печі.

Ми покупились у клубочки під стіною і так поза-сипляли з деревляними ложками в посинілих руках. Ох! Які чудові сні снилися нам того вечора! Снівся нам кнш такий біленький, як сніг і величезна миска куті. А кутя була фاینенька, без сахарини і без юшки з буряків, тільки з правдивим медом!

Ми спали і радісно всміхалися крізь сон.

А за вікном заводив студений вихор, рвав буйну стріху, термосив дверми і стукав до замерзлих шибок, аж злякані, соломяні хрестики тихо падали на долівку.

*... Ладо, Ладо, Ладо, всім на світі радо
Щедрий Вечір на землі!*

З А П Я Т К У

I.

Ця п'ятка вже два роки з чубком належалась крамареві Петрові, тільки в тім цілий клопіт, що кривий Марко ані раз не хотів її віддати.

По правді, то з кривого Марка легше можна було стягнути шкіру, як п'ять золотих... Це був нумер, якого зі свічкою пошукай, скупий та лакомий на грейцар гірше жиди, а за дурну шістку, здавалося, рідну маму зарізавав-би.

Перед війною цей Марко, кажуть люди, трохи господарив, але потім стрілило йому щось до голови, взяв тай попродав поле, худобу і статок, а сам пустився на зарібки. Зразу, як ще мав силу, то лунав камінь на стоси, ташив баньками молоко до Львова і крав по селі кури... Потім захорів на тифус. Два місяці конав собі поволеньки в своїй хатині і за цілий цей час навіть до нього не заглянула собака. Два місяці мучився кривий Марко на своїм гнилім берлозі; він лизав студені, мокрі стіни, йойкав, зойкав та молив-благав цілий світ за ложку води, за одну-однісеньку ложочку водиці... Але ніхто йому її не подав. Аж як хлоп чисто задубів і посинів гей базник, тоді прийшли до нього ті, що «абрехтували» на другий світ... Вони окутали Марка чорними веретами, мов колоду кинули на ноші від гною і поволікли до трупарні. Думали, що раб божий фертік... Та нашому Маркові це мабуть не дуже було до вподоби, бо він у саму північ покинув трупарню і приліз рачки з кла-

довища назад до дому. Потім люди говорили, що Маркові тому так тяжко було сконати, бо лишив під постелею цілу скриньку польських марок і не хотів їх, сердешних, осиротити...

Будь-що-будь, але хлопів вже було три чверти до смерти, а він вилізався. Ну, та сила і здоровля пропали від цієї пори, як батогом тріснув. Не дивниця, бо й старість вже сиділа на згорбленій Марковій спині.

Лупати камінія і красти курей кривий Марко вже не мусів. Міг собі тепер жити як пан і на бороду плювати, бо сяка-така, зашарована копійчина завжди колотилась коло нього. Крім того Маркові десь на війні, замість голови, вкрутило трохи праву ногу і тепер він «фасував» інвалідську ренту.

Але кривий Марко дуже любив гроші; любив їх більш ближнього свого і більше себе самого. Тому носив жидам воду, лупив коти, пси і коні, вставляв шиби, копав гроби, чистив підсвинки, латав ходаки, стругав вішки, ну, а як часом, прийшла «криза», тоді сунув собі дві торбинні на плечі, а дві на груди, брав костур і вїо на жебри! Людина, як бачимо, була все-стороння і до всякої праці охоча. Щоб тільки гроші! Щоб тільки гроші! А тих грошей, як скрізь говорили, була вже копиця чималенька. Одні казали, що вони закопані в хаті під порогом, другі, що в городі, треті знов, що в лісі... Але якби так хто, чужий, подивився перший раз на кривого Марка, то напевно не подумав би, що перед ним стоїть мільонер. Бо й фігуронька це була, як із шибениці відірвана! Почорнілий, худий та нужденний, якби сім літ хліба не бачив, сама шкіра, кости і трохи злости! А «гардероба» — також по-жалься Боже. Латка на латці, з нагавців тільки клапті, «фрак», як решето, на одній нозі пів чобота, на другій пів черевика, капелюх без дна, а сорочка... а, лихо

його знає, чи він мав коли сорочку... Ну, та — не пхай носа до чужого проса... В нас тепер славити Бога демократія і кожному вільно ходити в таких штанах, в яких хто хоче. Вольному воля! Чи ти, громадянине, повісишся на льнянім мотузку чи на коніпнім, чи по панськи, на шлійках, то за це тобі ніхто й пів словечка не скаже. Ти — людина свобідна! Так само і наш Марко. Міг собі тримати скарби в хаті під порогом, міг світити між людьми грішним тілом і міг жити до самої смерти. Та ба! Коли та гемонська пятка стала поперек!

А вперся, кажу вам, як то створіція, що в неділю оре. Не віддам і не віддам! Що з мене возьмете?.. Ту, во, торбу? Приходили крамар зі справником і справник з крамарем, просили і грозили: Віддай, чоловіче, по доброму... Та-ж ти винен. На дурну пятку, ще тебе стати. Кому, нарешті, до бісової неньки ті доляри під порогом тримаєш?!

Ага! Говори до гори... Не допомгло. Ще й до бійки поривався. Ще й справникові на гонор виїхав, а крамареві маму нарушив.

Але крамар Петро свого не подарував. Справник Павло також. А ти скупендряго! Не досить, що винен, то ще пащекувати будеш! Ми тобі покажемо, куди стежка в горох. Запівзвали Марка до суду. Прийшов Маркові ферлядунок. Оперезався наш Марко шнурком, взяв торбу і костур тай пошкандибав до права. День був осінній, слотливий, дощик накрапав дрібненький, а болотонько було по самі вуха. Заки кривий Марко видрапався з села на гостинець, то вже ледві сапав і сухої ниточки не мав на собі. Коло білого хреста здогонили його возом крамар Петро зі справником Павлом. Бачуть наші кооператори, що чоловік старий тай ще каліка, а тут під ногами чиста розкаль — кажуть Маркові:

— Чіпайся там де, ззаду.

Кривий Марко зразу забурчав щось сердите, здається, побажав Петрові й Павлові, щоби вони їздили на колінах до Милятина на відпуст, але потім поміркував, що тут нема «шпасу», вчепився розвори, виліз на фіру, обернувся до своїх ворогів задом, тай почав вигортати палицею болото з подертих сапянців. Від того болота і від того вигортання стала Марка на возі збирати велика лють. Та як?! Чи він кого підпалив, чи зарізав, що тепер мусить по судах волочитися?.. Через ту прокляту пятку така напасть?!.. Та-ж він її віддав, щоб з тої розвори не рушився, що віддав, по друге він ніколи в кооперативі нічого не боргував, а по третє, хоч-би боргував, то не заплатить, бо не має звідки! І що ці два шахраї від нього хочуть!?

Так воркотів Марко на возі аж до самого міста. Крамар Петро і справник Павло слухали його спокійно, як годиться розсудливим газдам, ще й закурити йому дали. Біля церкви зісадили його легко з воза, бо Марко вступив ще під браму помолятися за душеньки померші. Тутечки заробив він дрібними десять грошів, купив собі посолений рогаль, стеревив його і щойно тоді поштигулькав до світлого суду. На розправу.

II.

Присунув Марко на салю, стягнув у порозі свій капелюшок, скулився в три погібелі і давай чесати Отче наш.

Тут його пан возьний хап за обшивку!

— Ша, діду, дзюб на колодку! Ще тебе тут не було. Геравс звідти!

Кривий Марко аж зрадів.

— О, як геравс, то геравс. Я й овшім. Скоренько

нарядив «безголовіє» і бувайте здорові... Та тут надбігли крамар Петро зі справником Павлом:

— Пане Яскулка! Тримайте його. Він обвинувачений! Він тепер має розправу. Марку! Марку, зачекайте-но! Де-ж вас понесло?..

Ледви-не-ледви здогнали Марка та привели назад до салі. Постановили його перед високим столом, а на столі дві свічки, залізний хрестик і каламар гей масничка, а за столом пан сендзя в чорній реверенді з лискучими окулярами на горбатім носі.

Га! Святий Марку помагай! Що буде — то буде!..

Світлий суд почав судити.

— Як ти називаєшся, Гнате — соловію? (Пан сендзя вже мав таку помівку).

Наш Марцуньо, ані пари з рота. Хавку розняв, як царські врата, вишкірив миленько два порохняві зуби і невинно, щиро, по баранячому задивився на горбатий ніс та лискучі окуляри.

— Чи він глухий, чи йому пятої клепки хибує? — запитав суддя крамаря Петра.

— Де там, прошу пана судді, в нього всі клепки в порядку. А що до слуху, то так, як жид. Скажи йому — дай, або заплати — то він турок, а скажи — на, то на мило почує.

— А, то він такий шпекулянт! Ей ти Гнате-соловію, ти знаєш, що в нас за це можна зафасувати три доби?! Не грай мені тут варята, а зараз признавайся: винен ти вашій кооперативі пять золотих, чи невинен?

Маркові відразу повернуло мову. Він жалісно завернув очі на стелю, скривився, якби мав тестамент робити, простягнув довгі, худі руки гей на відпусті під церквою, тай став заводити:

— Не винен, прошу ясної ласки найяснішого суду, ані грошика, ані щусточки не винен! Під сумлінням кажу, як перед татуньцом ріденьким сповідаюся, ані

шусточки! Я віддав все до чиста, я... я каліка нещасний... три дні скірки хліба не бачив... як яка дущенька милосердна...

— Тихо Гнате-соловію, не молися переді мною, як перед фігурою, і не бреш, бо за це в нас можна зафасувати чотирнацять діб! Тут є свідки, тут є записано чорне на білім, що того і того дня ти зборгував стільки, а стільки і до нині не заплатив. Так. Прошу мені подати ті папери...

Крамар Петро розложив на столі книгу довжників.

— Ось тут, прошу пана судді, в тій позиції стоїть, як бик: винен — п'ять золотих. І то вже другий рік, славити Бога. Нам не йде про ту п'ятку, ми могли-б йому її подарувати, якби ми знали, що це людина незасібна... Ну, діти його присіли, в хаті нужда, немає звідки взяти — га, то трудно! Але він гроші має, тільки трясеться над ними, як жид над пархами. Тисне їх, і тисне...

— Ну, ну, най собі тисне, але ми й його притиснемо. Отже як. Гнате-соловію? Заплатиш зараз ту п'яточку, чи хочеш її красенько відсидіти?

Кривий Марко ні сіло, ні впало, почав з другої бочки.

— Йой, доленько сороката! Я вже знаю... я вже собі пригадую... Так, так... Я завинив... зацінив... Але прошу ласки пана сендзього, то не була ціла п'ятка! Під сумлінням кажу, як перед татуницьом рідненьким сповідаюся, як на (Страшнім Суді перед личеньком Божим говорю, що то не була ціла п'ятка!.. То було п'ядесят грошів! Памятаю, як нині, що я тоді взяв: за п'ять грошів диньок, во такого насіячка з гарбуза, ая; за двацять грошів підкови і за двацятьпять грошів пів хліба. А більше — ані шусточки...

— Добре, Гнате-соловію. За п'ять грошів диньок, за

двацять підкови і двацятьп'ять пів хліба. То ми маємо записано. Ну, а решта що? З неба впала?

— Не знаю, татунцю солоденький, хрест святий на мене грішного, не знаю... Може вони дѣписали...

Крамар Петро аж руки заломав.

— Сусідо, ви чуєте біду? Чи не нападсть на гладкій дорозі? А щоб ти так погами писав, горшкодрау якійсь! Хто-би там на твої гроші лакомився. І скажіть, Павле, що з ним робити?..

Справник Павло — був газда небалакучий. Мимходом кажучи, його називали навіть «безязикий».

— Та то... ги... якби то... умм... най вже та п'ятка той... Що йому той?.. Він не має той... най буде той...

— Не той, не той, — перебив Петро. Він має той, не бійтеся! Він має більше грошей, як ваш цілий маєток варта разом з вами.

— Умм!.. Або то той... То тільки люди так той... Я кажу той...

Суддя стукнув олівцем до стола.

— Ей, газди, ви так розбалакались, як на хрестинах. Може вам ще миску пирогів подати? Треба щось з тою п'яткою зробити!

Справник Павло виступив на перед.

— Та то... умм... якби то... прошу пана судді, най вже буде той... Най він присягне... Як він не той, то най та п'ятка той...

— А присягну, щобись знав! Сто разів присягну! — підскочив кривий Марко.

— О, не так скоро, Гнате-соловію. Я знаю, що ти присягнеш, в тебе то фук! Але то ще питання, чи ми тобі на це позволимо!

Крамар Петро махнув рукою.

— Прощу пана судді, прошу йому дозволити. Най присягає. Хап мара! Ми хочемо переконатися, чи то чоловік, чи нечоловік... Я-ж кажу: в мене, вдома не

перевалюється, в мене біда, аж пищить, але як він тут присягне, що не зборгував на цілу п'ятку, то я зобов'язуюся перед судом заплатити ту квоту з власної кишені. А навіть судові кошти! Най присягає.

— Ну, як собі цього бажаєте, — то добре. Ану, Гнате-соловію! Ходи-но сюда.

... І кривий Марко присягнув. Зложив два пальці до купи, підніс їх до гори і присягнув перед залізним хрестиком та двома свічками, що не завинив цілої п'ятки, тільки п'ядесят. П'ять грошів за дині, двацять за підкови і двацятьп'ять грошів за пів хліба. Більше ані шусточки!..

Як вже Марко кінчив присягати, то крамар Петро відступився трохи на бік; можливо — він міркував, що в тій хвилині відлупиться від стелі кусень муру і розторощить Маркові голову за ложню присягу. Але ніщо подібного не сталося, тому крамар Петро приступив назад до стола і сказав:

— Ну, Марку, тепер я знаю, що ви не є чоловік.

Кривий Марко глигнув на Петра геї кат на душу, потім перехрестився побожно три рази, поцілував залізний хрестик, шей пана сендзього хотів цмокнути в руку, але якось не потрапив і за дурнісінько туцнувся бородою до стола. Потім скинув з кривої ноги пів чобота, добув з нього одну онучку, потім другу, потім третю, а потім малий платочок, з якого витряс п'ядесят грошів. Подивився на них сумно раз і другий тай поклав їх на стіл, буркнувши:

— Більше не дам — хочбиște мене зарізали!

З розправи помашерував наш Марко просто під церкву. Там посидів ще до полудня, заробив на новий посолений «ронгаль» і гайда до дому.

Тимчасом наші кооператори вступили ще трохи на торговицю, роздивилися між свині, худобу і люди, а потім заїхали до Союзу, заплатили за старий товар,

а взяли на кредит нового тай собі потягнули до села.

III.

Зараз за рогачкою здогнали вони кривого Марка. Він стояв коло кільометра підпершись костуром, видимо — ждав на них.

Справник Павло зупинив коні.

— Як той, то чіпайся там де той... Тільки не сідай на той, бо там є той...

Марко люто блиснув очима.

— Не поїду!

— Ні, то ні! Ніхто дуже не просить — сказав крамар Петро.

— А видиш! А видиш! І присягнувім, а шляк мене не трафив! — закричав нараз Марко і муснув палицею до полудрабка.

— То ще тебе трафить — спокійно відповів Петро.

— О, ти того не дочекаєш! Ти першій здохнеш, лотре, шахраю, видродушнику!

— Як прийде час — то й здохну.

— Ні! Ти здохнеш без часу!

— Дурний чоловіче, на то час мусить бути. Тільки й є на світі справедливости.

— Так, так, той... покивав головою справник Павло і махнув батогом.

— Ану, вію сивенькі!..

Але кривий Марко не відступав від воза. Він ще як слід не висварився.

— Я казав, що я вас вирихтую, драби собачі! А видиш!.. Тепер ти мене хухни!.. Я зборгував, зів і випив, а ти мусиш платити!

— Хрестися, чоловіче, тай лізь в болото! І якої ти смоли присилився до мене? Та вигравіс термін — то тішся, гуляй, підскакуй, а не зачіпай людей по до-

розі, бо поки я добрий — то добрий, але потім можу тебе хмальнути де-чим поза вуха і нащо тобі того?.. Вію, Павле, поганяте!

Вже на дворі сутеніло, як наш Марко добився до села. Він перемок до нитки, продрог, обталапався і ледви ноги волік за собою. Але клясти не переставав через цілу дорогу. Лють розпирала йому груди і він цілий аж кипів від цеї. Як переходив біля кооперативного будинку, то таки не втерпів. Став на середині гостинця і знов розкричався на голос:

— А лупії, а шахраї, а цигани, кольки би вас сперли! То то-во має бути кооператива? То ви так бідному народові помагаєте, лотри печені? То самі крадете гей ворони, а невинних людей по судах волочите? За що? Що ви на мені побачили? Ту жебрацьку торбу, чи ті потерті пагавиці? Очі-б вам повилазили! Ви мене хотіли судом настрашити? Го, го, не на дурного натрафили! Я присягнув, і ще десять разів присягну, а тої пятки не віддам! Я не боюся ні судів, ні криміналів, ні нікого. Я маю всіх вас, знаєте де?..

І кривий Марко хотів показати, де саме він всіх має. Та в тій хвилині трапилось таке, чого ніхто не міг і сподіватися. Бо кількадесят кроків від кооперативи, звідтам, де гостинець прикро скручує гейта з гори, зі шумом і лоскотом в дикім розгоні надлетіла пара сполошених коней з порожнім, порозриваним возом. Летіла просто на кривого Марка.

Люди, що бачили на власні очі цю подію, розповідали, що кривий Марко, хоч був калікою, то всетаки мав ще час рятуватися. Він міг скочити в котрунебудь фосу, або прямо відступитися два-три кроки на бік. Одначе він цього не зробив. В першій секунді, як тільки завважив нещастя, він наче скаменів серед дороги. В другій, здавалося, мимоволі поступив крок вперед, а в третій лиш якось безнадійно махнув ру-

кою... В четвертій вже його не стало. Наїжений, залізом кований дишель зі страшною силою свиснув його межі очі і мов стеблом жбурнув до землі. Колеса та кінські копита тільки доправили йому...

На вулиці счинився крик і метушня, позбігалися люди. Застали Марка ще трохи теплого. Почали його терти та відливати водою — але на дурно. Застиг в руках. Два парубки взяли небіщика на носі і понесли до самотньої Маркової хатини.

Народ стояв мовчаливим колесом біля кровавої каложі і тихо гомонів.

— Слухайте, а чії то коні були?

— Та кажуть, лантвітові...

— Ая. То, чуєте, лантвітів наймит з гнойом їхав, ая. Аж ту, знаєтє, коло старої черешні наднесло зі Львова ту... ту чортопхайку, той антобус, чи як го там. Як, чуєте, та хоробиско зафуркотіла, як засмерділо бензиною — а лантвітові коні то чисті варяти! Як зірвуть з місця, межа — не межа, горбок — не горбок, корч — не корч, поперки, поперки, гній погубили, наймита скинули в рів, а самі вїю до села...

— ...А ще сказав: Най тут здохну на дорозі, а пятки не відам!

— Га! в таку годину відай собі вимовив...

— Така його смерть мала бути, тай годі!..

В Н Ю - Й О Р К У Н А К О Н Ц Е Р Т І

Містер Віллі Морріс, давніше Василь Мороз, зпід Бережан родом, зустрів о п'ятій годині на Четвертій Авеню містера Фреда Кетлінга, що його, між іншим, охрестили колись в селі Чеперносіві Федьком, а по батькові звали Ковтуном.

До речі буде зазначити, що мр. Віллі Морріс мав ресторан при Вестчестрі Авеню, а мр. Фред Кетлінг був босом у фабриці яришних консерв на 10-му Стріті.

Оба джентельмени, як добрі знайомі, ліниво доторкнулися пальцями однакових, плескатих, солом'яних бралів з однаковими чорними стяжками та гукнули один другому просто в ніс:

— Гуд івнінг!

Потім мр. Морріс крикнув до вуха мр. Кетлінгові, що сьогодні, в ночі, мабуть схоче падати дощ, на що мр. Кетлінг, позіхнувши, відповів, що він вчора програв на Волл Стріті тисячу п'ятсот доларів. Але заки мр. Морріс успів повідомити свого земляка, що передвчора безробітні витовкли в його ресторані всі вікна, то галаслива й нестримна людська повінь віднесла обох джентельменів на яких двацять ярдів одного від другого. Та вони оба навіть не старалися реагувати на це в будьякій спосіб: з руками в кишенях, з грубими напалець «кубами» в зубах, байдужо, без найменшої фізичної напруги, вони ждали одну мінуту, поки рухлива людська хвиля не принесла їх назад до купи. Тоді дружніми зусиллями заняли безпечне місце біля величезної галі автомобілевої фірми й тут, опершись об мо-

сяжне поручча, з безмежною нудгою на видовжених обличчах приглядалися морю життя, що заливало Четверту Авеню.

По мовчанці мр. Віллі Морріс запримітив мимоходом, що з нагоди неділі здалося-би у відповідній спосіб перебути сьогоднішній вечір.

Мр. Фред Кетлінг поміркував, а потім нерадо запропонував від себе одно веселе місце на Бродвею, з джез-бендом, піграми й голісінькими «леді»...

Мр. Віллі Морріс добув з горішньої кишені камізольки зложені в осмеро папір. Це була програма Метрополитан Опері на сьогоднішній вечір, в якій стояло, що інші відбуватимуться незвичайно цікаві продукції великого, українського хору під проводом містера Кошиця.

Мр. Фред Кетлінг прочитав програму від дошки до дошки, потім добув годинник, що вказував чверть на сему 7 сказав коротко:

— Олл райт.

При касі Опері оба джентельмени з великим спокоєм і невідступними «кубами» в зубах, видержали цілу навалу штовханців, стараючись, по змозі, віддавати їх на всі боки. Потім купили два квітки по три долари п'ятьдесят центів і заняли в третьому партері двоє крісел. Мр. Морріс № 847, а мр. Кетлінг № 848.

Праворуч мр. Кетлінга, себто на 849-тім кріслі сидів уже бородатий добродій, що від нього на цілу англійську мило пахло чистокровним айришом. Його лице було сіре й зімняте, мов стара ганчірка, вуха мав позатикані ватою, череп лисий та жовтий, ніс на половину переломаний і молошну, космату бороду, що виростала наче-би з підборідка. Можна було сказати, що це типове обличча простого, ірландського рибалки, якби не блискучі біноклі на носі, що надавали цьому

добродієві вигляду губернатора, або члена Конгресу.

Програма почалася. На сцені, при лагідних, ледви чутних звуках оркестри, серед чудових декорацій та розкішної зелені, позацвітали червоним маком і синіми волошками пишні, українські національні одяги. Ці одяги обнімали гордих та струнких «хлопців, як дуби, дівчата красні, веселі, любі».

І ось, серед величньої тиші, що залягала світлу, мистецьку святиню Митрополії світу, загомоніли великою тугою, затремтіли лункими радощами й вдарили глибоким болем серця всього народу колядки Леонтовича...

Добродій з ватою в ухах, дотепер ніби не звертав ніякої уваги на все те, що творилося навкруги нього: спокійненько жв'якав собі гуму і, хоч на салі не було надто ясно, він завзято студіював широчезну плахту «Нью-Йорк Гералду». Але, як тільки поплили перші акорди пісні, він здивовано підніс голову, глипнув на чудесно розмальовану стелю, потім на долівку, розглянувся навкруги й накінець звернув свої блискучі біноклі в сторону сцени... Кілька секунд він сидів, як зачарований на своїм 849-тім кріслі. Відтак тремтячою рукою зняв біноклі, наче-би не довіряв своєму подвійному зміслові зору, і назад застромив їх на переломаний ніс. Хвилинку знов сидів без ніякого руху, а потім став борзенько виймати вату з вух...

Минали хвилини за хвилинами, пліла пісня за піснею. Добродій, що сидів на 849-тім кріслі, наче приріс до нього. Блискучі моноклі зіхали йому на кінчик носа, він перехилився вперед і розкрив рота, забуваючи навіть, що держить у ньому слухний кусень гуми до жв'якання.

Дія скінчилася. Величня саля Опери залилася ярким світлом і загула, заклекотіла від ясного, невгамонного граду оплесків.

Мр. Віллі Морріс і мр. Фред Кетлінг також не щадили долонь. Слід запримітити, що оба джентельмени поводитися підчас концерту з належною повагою, як годиться »родовитим« Єнкі й вільним громадянам У.С.А., що заплатили за свої місця по три долари пятьдесят центів. Та хоч увесь цей час їхні обличча були звичайно холодні та байдужні, то як замовкли останні акорди пісні, мр. Морріс, не дивлячись на м-ра Кетлінга, втер сльозу з лівого ока, а мр. Кетлінг аж дві сльози з правого ока. Мало цього, бо мр. Морріс, забуваючи про свою »родовитість« штовхнув свого сусіда в бік і сказав:

— А що Федьку, га?!

Ці слова немов збудили з отупіння бородатого добродія на 849-тім кріслі. Він приязно глянув на обох джентельменів, при чому вони оба могли завважити, що в цього-ж добродія поза блискучими біноклями є ще милі, лагідні, майже дитячі очі. Вони могли також завважити, що цей добродій не має краватки, але зате має повитирані лікті й обстріпані рукави... Все те, зрештою, ані не цікавило, ані не дивувало обох джентельменів. Зате більше здивувалися вони, як добродій з 849-юго крісла звернувся до містера Кетлінга й ввічливо промовив:

— Сер!

Говорячи це, він, очевидно, жвьякав свою гуму, що, зрештою, ані раз не шкодило йому в бесіді. Це тому, що він балакав благословенною англійською мовою, що виходить так само чисто й милозвучно, як чоловік має повний рот і як порожний.

Мр. Кетлінг знеохоття глипнув на свого сусіда зправа.

— Чим можу вас вдоволити, пане?

— Якби ви, сер, були такі добрі й пояснили мені,

якою мовою співали перед хвилиною на сцені ці пре- гарні пісні, то я був-би вам невимовно вдячний.

Мр. Кетлінг помовчав менш-більш одну мінуту, а потім сказав:

— Українською.

— Дякую, сер.

За хвилину бородатий ірландець знову звернувся до мр. Кетлінга.

— Скажіть мені, сер, будь ласка, чи я помиляюся, припускаючи, що люди, які співають українською мовою, називаються українцями?

— Ні, сер, не помиляєтесь.

— Дякую вам, дуже дякую.

Бородатий добродій на часок задумався, а потім знов глянув на м-ра Кетлінга лагідними, дитячими очима:

— Я напевно не буду в праві, коли скажу, що люди, які зуться українцями, живуть в Індю-Китаю, або в Північній Марокко?

— Так, ви справді не є в праві.

— Але ви напевно будете тої самої думки, коли я скажу, що край, в якому живуть ці люди, не є ані англійською ані французькою кольонією, бо всі ці землі я знаю, як свою кишеню...

— Справедливо, сер.

— А коли я скажу, що ця країна лежить в Європі, то ви мене, просто, можете висміяти?

— Ні, сер, навпаки... Ця країна справді лежить в Європі.

— Це дивне, дуже дивне... Але як би ви мені назвали деякі, головніші міста і пристані цієї країни, то я не знав би, як дякувати вам за це...

Мр. Кетлінг заміявся.

— Міста, сер?.. Ну, звичайно, є такі міста... При-

міром: Золочів, Тернопіль, Перемишляни, ну й інші такі, сер...

— Ез, дякую вам, дуже дякую.

Мр. Віллі Морріс зі скупленням слухав балачки мрс. Кетлінга з бородатим ірландцем, а коли вони оба щасливо її скінчили, він запропонував землякові помінятись за місця. Його також скортіло побалакати, з людиною, що так справно жвйкала гуму й якій так припала до серця українська пісня.

Ірландець таксамо приязно й ввічливо глянув на нового сусіда:

— Ви, сер, хіба не заперечете, коли я скажу, що нинішній концерт почався прекрасно?

Мр. Морріс поважно хитнув видовженим лобом:

— Так, сер, я не заперечу. Навпаки, я навіть додам, що наші, українські пісні є, можна сказати, найкращими в світі.

Добродій на 849-ім кріслі майже здивувався.

— Невже, сер, ви цим хочете сказати, що ви українець?..

— Справді так, ви вгадали. І я, і мій товариш, що з ним ви перед хвилиною говорили. Й я додумуюся, що крім нас двох є ще тут, на салі, багато людей, що мають честь звати себе українцями.

Бородатий добродій не довіряв:

— Цікаве, дуже цікаве... Так ви, джентельмени, українці... А... чому-ж ви тепер не на сцені?

Мр. Віллі Морріс задумався більш-менш на дві мінути, а потім відповів:

— Якби всі українці, яких після останньої статистики буде біля 45 мільонів, хотіли приміститися на сцені Опери, то я маю деякі підстави сумніватися, чи це взагалі було-б можливе...

Бородатий ірландець рішив, мабуть, що тепер слід йому довше призадуматись... А мр. Віллі Морріс, що

був кативним членом «Об'єднання» й щирим патріотом, розпочав т. зв. «пропаганду між чужинцями». Почав її від найдогіднішої позиції, себто від безчисленних мільйонів.

— Так, сер, український народ великий, один з найбільших у світі. Він начисляє, сер, кругло 45 мільйонів, як не більше. Він має свою славу історію, свою, що так скажу, культуру, оллрайт, культуру, літературу і таке інше. Україна — це край, один з найбільших в Європі. Її границі, сер, сягають від ріки Висли по Волгу і Кавказ, а від Чорного моря, аж по... по... тут, сер, я не маю під рукою мапи на превеликий жаль... В кожному разі, це країна величезна, за це ручу вам словом чести.

Бородатий добродій мовчки слухав мр. Морріса, а його лагідні, дитячі очі ставали чимраз більше сумними. Далі він журливо склонив голову на груди:

— Даруйте, джентельмени, але мені так соромно, ви навіть не всілі уявити собі, як мені соромно, що я досі нічого не відав про ваш великий та могутній народ. Простіть, але я людина проста, робуча і, що так скажу, тільки згрубша отесана. Ціле своє нужденне життя, яке, додумуюсь, добіжить скоро до семої десятки, я тільки волочився світами. Скільки разів я обіхав нашу землю, що, як сказав мені один вчений німець, є кругла, мов голяндський сир, того моя при-туплена пам'ять вже не збагне, чому я, зрештою, не дивуюсь... І я був свято переконаний, що я, джентельмени, пізнав уже весь світ, всі закамарки, всі раси і народи. Та, як бачите, я грубо помилився. Мало бракувало і я був-би попращав на віки нашу гарну землицю, не додумуючись навіть, що на ній множаться люди, що так чудово співають! Господи!.. Сорокп'ять мільйонів!.. Я уявляю собі, якби так всі українці зібралися, приміром, на Сагарі й заспівали разом ту пісню

з дзвонами... Святий Патрику! Ви не заперечете, джентельмени, що це був-би концерт, якого ще світ не бачив!

Мр. Віллі Морріс поважно хитнув головою.

— Так, сер, зовсім правильно. Це був-би справді небуденний концерт.

— І тому саме, я не можу простити собі свого не-уцтва!.. Ні, не можу! — бідкався бородатий добродій.

— Я думаю, сер, що можете. Перед вами, міркую, ще не одна десятка літ, ви ще багато можете побачити й почути. Я навіть виправдую вас дещо, бо наш нарід під теперішню хвилину недержавний і про нього в світі аж надто не балакають...

Бородатий ірляндець став борзенько добувати вату з уха.

— Даруйте, сер, що ви сказали?!

Мр. Віллі Морріс понурив очі до долу.

— Так, сер, тепер по черзі треба нам засоромитись. Єз!.. Ми народ недержавний. Наша рідна країна простора та багата, медом-молоком текуча, але це молоко і той мід шоть і лижуть любезні сусіди. А ми, українці, мусимо покидати рідний край і товктися по ваших майнах, рити тунелі в Аргентині й корчувати бразилійські праліси. Така наша доля горбата вже кілька соток літ!..

...Померкли світла, розкрилась занавіса й на сцені Метриполитан Опери знову залунала українська пісня. А бородатий айрш на 849-тім кріслі, слухаючи, міркував собі у лисім лобі:

«Чому такий співучий, красний, великий, 45-мільоновий народ має ще один поганий прикметник: — Недержавний?..»

П І С Н Я Ж И Т Т Я

Вони зустрілися яких сорок п'ять миль на південний схід від Форту Черчіля, в ясну, полярну північ, що знерухоміла в хрустальному заклитті над канадійською тундрою. В мовчавій, срібній пустині подавали оба лещетарі на два парусні човни, що тихо плили по сніжному морі. Оба були аж сиві від блискучого пилу-інею, що припорошив їхні буйні чуприни, густі брови, юні обличчя, наче різьблені морозними вітрами зі золотистого бронзу, сорокаті хустини на шиї, сорочки з тугої вовни, скіряні наплечники і хутрянні рукавиці. Пухкий сніг, мов молошна, морська піна курився в слід за лещетами.

Старший з лещетарів, худощавий з виду, що представився своєму товаришеві як Юрій Біленький з Вінніпегу, був менше балакучий, а зате, як і кожний слов'янин, більше схильний до мрій та меланхолії. Його товариш, нижчий ростом, але кремезніший, звав себе Біллем Куліджом зі Сент Дієго в Каліфорнії й балакав безупинно, не зважаючи на трицять Фаренгайтів нижче зера. Білі жмути пари клубилися над головою цього хлопця, а краплини поту леденіли кульочками на русьвому волоссю та іскрилися в місячному сяйві, як перли.

— То-ж ви, товаришу, з форту Черчіля вертаєте домів залізницею?..

— Єс.

— Чудесно! Уявіть собі, що я те саме зроблю!.. Своім робом — з вас, товаришу, несогірний змагун! Біг навпростець Манітоба-Море Гадсена, це не жарти!

Це-ж буде, якщо я не попутав, 680 миль в простій лінії!.. Інша річ, що я, приміром, шкандибаю оце простісінько з Міннеаполіс.

Канадієць бив палиці в сніг і зробив великі очі.

— З Міннеаполіс у Мінесота?..

— Еге-ж! — потряс русявою чуприною американець. — Уважайте-ж: 15-го січня, о 2-ій год. зполудня я витарабанився з Міннеаполіс і оце сьогодні за поміччю всіх земних і небесних сил осіяв під 58-им степенем північної ширини. Але, поправді, я самий тут ні причому... Це все, товаришу, заслуга моєї Мері! Моєї милої, солодкої, е, гов ту гел! — наймилішої, найсолодшої й найдорощої Мері!..

— Ага — пробурмотів канадієць.

Оба лещетарі виходили тепер пога за ногою на легко склонене узгір'я, якого вершок тонув і фіолетом розпливався в сріблестій імлі. Невідступні сателіти обох хлопців — їхні надивовижу довгі тіні — безшелесно сунули за ними по сніговій скатерті, що миготіла і мрійливо процвітала мільоном дрібоньких жемчугів-сніжинок.

— Окей! — блиснув до місяця мов ріпа білими зубами русявий американець. — Це, товаришу, прецікава історія з тим всім і я розкажу вам її, щоби нам не так нудно було пнятися на отсі горбки!..

— Єс. Наперед згадаю вам про свого покійного батька. Він, значить, був королем... Королем муштарди, соку з кленового дерева, картопляного крохмалю. Ми тоді жили на Сході. Покійний батенько мав свої контори і дівчатка в Скрентоні, а я витирав кути по ріжних Коледжах і ловив гави у Філядельфії. Весною, тому два роки, як почалися фармерські страйки, як акції Споживчого Картелю стали летіти на лоб, як руни на банки стали буденним явищем, одного, гарного дня мій батько опинився голій, як турецький святий. Тоді й він замкнувся в лазничці, відкрутив затичку від газу,

а на рдугий день зцайшли його, як спав уже сном блажених. Мені лишив у спадку сердечного, пращального листа, що його завжди ношу коло серця. По смерті батенька заопікувався мною, 19-літнім ліптаєм, вуйко Джемс Сміт, ес — той відомий Джемс А. М. Сміт, що викладає фівіольогію мякунів та інших стоног на університетах Каліфорнії. Я зараз переселився до Сент Дієго і тутечки цілісінькими днями лазив з циновою пушкою і ситком по левадах та чагарниках і ловив метеликів і жуків, потрібних вуйкові для научних дослідів. Та шляхотна праця для добра науки незвичайно припала мені до душі й я, напевно, до самої смерті ловив-би метеликів, якби одного, соняшного ранку не зловила мене в обійми моя Мері. Це була, товаришу, переломова хвилина в мойому житті, коли раз, до-світком, рачкуючи між шуварами за якоюсь особлившою породою слимака, я вперше побачив мою Мері, як купалася в морі. Її золоті коси кучерявив ніжний, ранішній легіт, а руки й груди, мов пелюстки рожі, пестили морські баранчики, рожеві від сонця, що ставало на обрії... Признаюсь вам, друже, що тоді я чверть години бовванів над берегом, гей статуя Свободи на Лонг Айленд і не був у змозі добути зі себе словечка! Я закохався на смерть...

— Велл... Ви, друже, й не всилі уявити собі, скільки правдивого щастя я завдячую цій дівчині! Та-ж саме вона перевиховала мене з ледаща, нездарн-збнрача жуків на справжнього мушину! Я-ж був до цієї пори юнаком літами, але гугнявим дідусем душею. Я був полманцем нервами і мязами, ще з малечку неспосібним до всього, що буйне та радісне... Мері розтовкмачила мені на розум, що я просто ганебно занедбаний в ділянці спортів, тому мушу, поперед усього, навчитися порядно плавати. Гаразд, я став вчитися цієї штуки... Двацять разів, товаришу, я топився в морі

й двадцять разів мене врятували, витрясаючи з мене кожного разу багато солоної водиці. Раз у пристані, як я вчився нурцювати, мало мене не розіхав моторовий човен. Рівночасно, кожної середи й п'ятниці ввечером, я ходив до Боксерського Клубу, де витирали мною всі порохи на рінгу і де я брав, як бідний в торбу від першого-ліпшого роззяви. Перші мої прилюдні змагання закінчилися так, що мій суперник, слонуватий мурин, що важив 170 фунтів, в першій рунді розквасив мені на чисто мазницю, а в другій викинув мене поза шnurки аж на третій ряд публіки. Разом з тим, як кріпшало моє тіло, як твердлі м'язи й приростала вага, я перероджувався душею, мужнів і гартувався до життєвих буднів. Я подякував чемно вуйкові за його опіку й цинову пушку, а взявся до путньої праці — став репортером великого щоденника в Льюс Анджелес. 15-го січня вислала мене редакція до Мінеаполіс написати звіт про автомобільних перегонів на 150 миль. Як ми приїхали з Мері до Мінесоти, показалося, що там ніччю впав собі на 2 метри сніжок і що справа перегонів на 150 миль є більше, як безвиглядна. Тоді моя Мері глянула розсіяно на одноповерхові сніжні надми і спитала:

— Білю! Чи ти їздив коли на лещетах?..

— Ні, Мері — признався я щиро. — Як живу на світі я не мав їх на ногах.

А Мері на це:

— Знаєш, дарлінг, це було-б для тебе знаменитою заправою й я була-би з тебе невимовно горда, якщо-б ти заложив раз лещети на ноги й переїхався, приміром, до Гуронського Озера... Господи!.. З якою тугою я ждала-би на твій поворот!

— О, ес любя! — сказав я сміючись. — Та це буде для мене ще кращою заправою і ти будеш з мене далеко більше горда, якщо я перетелепаюся на цих

дощинках аж до Заливу Гадсена. А на мій поворот ждатимеш, звичайно, з тугою два-три місяці довше...

... Дорога дівчина! Я бачив тоді тривожну хмаринку в її ніжних, майже дитячих оченятах... Вона, може, і боялася за мене, ледацюгу! Я-ж зараз безжурно розпрощався, поцілував її в уста і побрив сніговими заспами в місто. Тут купив лещети, фунт шоколяди й подорожню мапку, а сьогоднішньої, місячної ночі опинився разом з вами на отсім горбочку. Оце і все!..

Оба лещетарі, заспані-задихані, пристанули на вершку білого згіря. Їх молоді груди аж п'яніли від черствого, мов криця воздуха, а сивий мороз танув їм на бровах і заливав очі.

— Ви, річ ясна, по всім тім, що почули, назвете мене безглуздом? — спитав за часок ніби знеохоття, але з ноткою задиркуватости у голосі, русявий лещетар.

— Ні, — була коротка відповідь.

Біль Кулідж глянув допитливо у смагляве лице побратима.

— Простіть мені, друже, мою пахабність! Вам, певно, щось невеселе долягає, а я ще дратую вас своєю балаканиною.

— Ні, не те! — худощавий канадієць хмарно і добряче всміхнувся. — Це, бачите, та мертвецька тишина так мене якось... давить, просто — приголомшує... Чи — й ви це відчуваєте?

— О, навпаки! — перебив швидко американець. — І вам я радив-би з щирого серця отрястися від всяких могильних примар та післати їх до дідька! Ви, будь ласка, вслухайтеся краще в цю білу тишину, в таємну мову цих зоряних світів, що миготять над нами!.. Тоді відчуєте душею якийсь могутній, радісний гомін — велично мельодію всесвіту, яку співало й співатиме

в безупиннім хороводі буття все, що навкруги вас. Ви, слов'яни, маєте такі вражливі душі, як магнетна голка, тому що Пісню Життя відчуваєте подвійно, але не розумієте її мови. Ви не хочете в ній чути акордів простої й щоденної радості життя, лишень симфонії якоїсь незбагненої кривди, вічного болю та жалю до Бога, до сонця, до всього світу і до самих себе...

Оподалік, яких сто ярдів перед обома хлопцями, торопіла заслухана від віків у тишу Півночі самотна, старезна сосна із второщеним верхом. Срібна ожеледь завітчала її згори до долу наче весняним, молодим цвітом. В ряди-годи могутній теплий подув, що йшов уже зі Сходу, шелестів її дрімучим віттям і тоді дощ діамантів тихо линув на могилу та ледяний хрест, що як сироти притулилися до стовбура сосни.

Оба лещетарі безшелесно, як духи, підіхали до цієї дивної могили, що в ній спав хтось безіменний під ясними, полярними зорями. Зпід снігових валів виглядали обмерзлі колоди та сіре каміння, а перехилений хрест, збитий з двох рубанців, був рясно закосичений ледяними коралями, що повисли до долу, мов чийсь невиплакані сльози.

Хлопці мовчки поздіймали лещети та позастромлювали їх коло білої могили. Поскидали в сніг скірянні наплечники, простуючи з полекшою згорблені, задеревілі спини. Юрко добув гаманець з «Вірджинією» й почав набивати люльку, а Біль Кулідж нишпорив по своїм клунку, вибренькуючи порожніми бляшанками з консерв.

Крижана пустиня мовчала, як заклята країна з дитячої казки, повної чарів і мрій. Але східний подув все дужче і дужче шарудів сосновими вітками. Непомітно меркли зорі й насуплені клубовища хмар гурмувалися від моря.

— Ви по народності будете мабуть москаль? — спитав Біль Кулідж канадійця.

— Ні, українець, — відповів тамтой, плакаючи люльку.

— Умгу! — Біль Кулідж мав повний рот шоколяди.
— Умгу! Єс, я багато чував про вас, українців!.. Моя Мері теж. Ми обоє їздили торік на виставу «Століття Поступу» в Шікаго. Кажу вам — там **було** справжнє згонисько всіх націй, рас і мішанців!.. Між ріжними дивоглядами ми завважили і ваших екзотичних земляків. Були повбирані в широчезні шаравари, співали несогірше, а їхні танки та воєнні «тріки» були оригінальніші, як кольорових джентельменів з Огністої Землі! В однім павільоні ми цілих двацять мінут приглядалися різьбам вашого славного скульптора... простіть, що я не потраплю вимовити його прізвища, хоч-би ви втяли мені пів язика!..

— Це дивне...

— Що саме?... — видивився Біль Кулідж.

— Це, що вчуєте тепер від мене!... — Юрко сидів з люлькою в зубах на обсніженій колоді, спер на чиколитки бороду і в задумі ловив зором рої хмаринок, що суятились коло блідого місяця.

— Так, друже... Ваша пригода, про яку я чув перед хвилиною, може тільки дивна... Моя-ж пригода — дивовижня!.. Знайте, що три роки тому назад я ще не був українцем. До 21-го року життя я вважав-би був себе чим схочете — англійцем, шкотом, айришом, ба навіть жидом — лише не українцем. Я вродився в Канаді, точніше — в Торонто. Мій батько не мав часу освідомляти мене національно, бо місяць наперед, заки я появився на світ, він простягся на асфальті з перестріленим виском і червоною плахтою в руці підчас робітничої маніфестації у Вінніпегу. А матір — день і ніч, побиваючись за тим, щоби прокормити й вивести

в люди мене та меншу сестру, скоротала свої літа у фабричних сопухах і не мала навіть вільної хвилини навчити мене рідної молитви. Аж на смертній постелі, коли востаннє цілувала мене в чоло похолоднілими устами, сказала:

— Джордж, ти не тутешній... Твоя батьківщина, твій нарід, могили твоїх дідів, ген — за синім Океаном. Ти, синку, українець... Памятай про це.

...По похороні матері я розглянувся по Вінніпегу та околиці й переконався зі здивуванням, що тут справді живе чимало білоскірих емігрантів, які звать себе українцями... Мають свої фарми, святині й читальняні дома, де сходяться на мітинги сваритися. Я щораз-то частіше побував між цими людьми і з гіркими мозолями навчився рідної мови. Як я вже вмів сяк-так розчовпати друковане письмо, мені дали прочитати Історію України, товсту книгу, що над нею треба було пріти пів року. При перших її розділах я цупко затискав зуби, щоби не клясти й не заснути, а при останніх — я кусав собі губи до крові, аби не розтрубитися від глухого болю, що давив гортанку. Я почувся нежданно сином власного народу й полюбив цей нарід усіма фібрами молодечої душі. Тоді мені стало ясно, чому мій батько-українець зросив своєю кровю заболочений асфальт у Вінніпегу, чому чахотка передчасно добила матір, чому тисячі моїх «екзотичних земляків» покидають урожайні, прабатьківські лани десь, на Сході Європи й товчуться за прожитком по всіх-усюдах, корчують непроходимі пущі, смажуться в штольнях, надівають широчезні шаравари й роблять зі себе комедіантів, щоби розбавити надутих «енкі», яким тріщать кишені від долярів. Тоді також я постановив собі твердо, що ціллого життя буде — освідомлювати цих братів-скитальців, що у вічних турботах за насущним хлібом і працею — забувають іноді якого вони роду. Я — студі-

ював право і тепер працюю по адвокатських бюрох, але тільки літом... Зимою, як прибираю пару грейцарів, купую одей повнісінький напечник українських книжечок та журналів, а як примастить перший сніг — закладаю лещети і гайда в дорогу!.. Всюди — в найбільше глухих, Богом і людьми забутих закутках Канади — скрізь порозкидані оселі українських емігрантів. Вони живуть сьогодні в чорних злиднях, нероз — просто недостає їм ложки страви, тому на книжку чи газету вони не всілі спромоглися. Та вони з радісним і щирим серцем вітають кожного, хто дарує їм бодай шматочок рідного, друкованого письма, що пригадає їм незабутні, рідні сторони. Я — обдаровую їх щедро цими «скарбами», тому мене вже знають й зустрічають, як гостя в Манітобі, в Саскочевані, коло Монтріолю, над рікою св. Лаврентія і над Оленячим Озером... В безконечно-довгі, зимові ночі, коли зорі так мертво блимають на небі, коли сніжна хуртовина ломить верховіття столітніх ялиць, коли вовче скигління знімається до зір, як вічна скарга — крізь малесенькі віконця самотньої фарми, з тугою виглядають чорняві, дитячі голівки й палкі оченята, чи не чалапає лещетами цей «пан», що привозить такі чарівні казочки про рідний край за синім морем. Іноколи, як заметіль задме усі шляхи, я залишаюся на пару днів у такій відлюдній фармі, вчу неграмотних, читаю вечором на голос ту грубезну Історію України, а дітям з чорнявими голівками розказую про народніх героїв... що їх прізвища, ви, дорогий друже, теж не потрапили-б вимовити... Оттак я вже блукаю другу зиму по цілісінькій Канаді... Чи це не є справжнє безглуздя?..

Юрко розсміявся й постукав люлькою до коліна, витрясаючи з неї порох. Сивий дим «Вірджинія» снувався мережками над його чолом...

Біль Кулідж тріснув до каменя коробкою зі суше-

ного мяса і розвів свої широкі рамена. Його хлопяче лице було схвильоване. Він приступив до Юрка й простягнув до нього руку.

— Єс. Я щераз прошу вас вибачити мені мою нахабність!.. Мені дуже соромно... Тепер я шаную вас і ваш нарід, і збокую на квасне яблуко кожного, хто спробує кепкувати з ваших земляків та не потрапить вимовити прізвища ваших славних людей! Простіть мені, любий друже!..

Зпоза насуплених клубів хмар викотилась поблідла місячна покришка, щоби ще подивитися, як коло білої могили з ледяним хрестом стискали собі дружньо долоні два стрункі хлопці зі золотистими обличчями, наче різьбленими з бронзу...

Сивезні тумани похнюповившись — сунули чередою від Крижаного Океану. Рожевів Схід — і гасли останні зорі.

Ставав ранок.

С В Я Т О І В А Н С Ь К І В О Г Н І

Шовкове прядиво святоїванської ночі окутало чаром ліс, що очманів від дневного жару й застиг запаморочений в похміллі від мохнатих пеньків по рясні чуби ясенів, берестів і кленів.

Щось — гей чадом і чемерицею дишуть зпросоння купини муравлиць і дикі хабази по дебрах і свіжа живиця, що зледеніла мережками на рожевій корі, — й в п'янім, безшелеснім хороводі ведуть химерні танки, мигають, блимають і гаснуть святоїванські вогники.

Від цього дивного похмілля мабуть і стара Хима дибає навмання лісом, як з празнику, з доброго празнику — м'ясного, не з крижівками і прісним борщем, мов на Чесного Хреста. Оттак стара Хима — кривульками, від корча — до корча, а грабові прутики, влізливі, гей ті репяхи — микають бабу то за димку, то за запаску, та по зів'ялих, як той шкурлат щоках, по носі з бородавкою, по очах бабу цвікають, каламутних і сухих, бо слези витекли за дітьми та внуками — еге! — ще коли викапали до одної...

Діти й унуки пішли замолоду глодати сиру, землицю, а стару Химу лишив Господь наче за кару на білім світі, мовляв — не жий, бабо, а мучся, капарай свою старість, терпку, як полин і гірку, як гірчиця, обгуркуй чужі пороги за ложкою лехвару, а ні — то їдж коліна. А нічними сутінками, як добрі люди йдуть в стебло, тащи з панського ліса, висолопивши язика, грабове ріща, щоби було чим під триніжками закоптити, але слухай, як трава росте! — аби лиха година не наднесла того лісного з каправими очима!..

Баба Хима хильцем-тихцем і крадькома — чапчалап! — а ліс, гей заворожений, ані шелевень, лише сонні роси скапують перлинами з дзвіночків на срібнолистяний копатень і сухий мох та румяшок хрупотять під бабіними пятами, що потріскали, посідалися — ріпцю на них можна сіяти.

Часом баба настолочить сивульку, чи хробачливого козаря: зараз розгортає папороть і шпає, чи нема другого; як найде — прихапцем пхає за пазуху. В ломаччу щось сшолопотить — баба наслухує: може яка гадинна?.. — і мороз йде бабі поза гребінну рубаху, холодний піт слезить зпід очіпка і руки трясуться, гей легкі на окропі, коли тягне гиялку з австрійського «дикунка», а бабіні руки зісохлися, як цівки із пряжі — такі спашені від розкошів та гараздів... Десь, на дубі, скричить зпросонія дрозд, як перепуджений, мигне темна тіль з пенька на пеньок, а на бабі знову тіло терпне й серце опихає, наче в ступі: Це жах повзе! рачкує онтам, з глухнині, а бабі ввижаються якісь страхиття — може зеленобороді лісовики зі сернячими ратицями, може богині з чорними гривами, що вийшли з дряговинь в Купайлову ніч прати сорочечки потерчатам...

Тихо плюскаються зорі в чистих, як слеза дощевих калюжах, що блищать між золотистою перервою, на галявах. На одній полянці, що вся засинілася від незабудків, виглядає з зілля лисній, кінський череп; сполоканий росами та висушений сонцем — глумливо шкирить клавики до розміряного неба. Святоіванські вогнишки безжурно граються над ним, виводять аркана...

Стара Хима стає наче вкопана з оберемком ріща на згорбленім хребті — еге! — засапалася баба Хима, а в грудях деркотить і грає, як на органах, бо баба трохи дихавична — егеж: задуху має й у котиках завжди її ломить, на слоту... Місячні стрибунці ска-

чуть з березової кори на поскороджене борознами і спітніле бабине чоло, а там і — гульк! — на лисий череп між незабудьками. А цей, іродовий, ще дужче шкїрить клави, таки до баби шкїрється: гі-гі-гі!.. гі-гі-гі!.. — стара Хима так і чує, як по конячому лящить лісом цей регїт — якби хтось пересипав горох з нецьків до нецьків: Гі-гі-гі!.. Гі-гі-гі!.. Хреститься баба з малькута, бо правою рукою тримає плахту з ріщам, і шамкає беззубим ротом: «Навча й Шина!.. Нявча й Шина і швятого Духа»...

З левад, що в сизій млі скупались, лине до ліса говірлива, жабяча скарга, а з нею — запашний подих свіжих покосів. Баба Хима шморгає носом з бородавкою — еге!.. Ади, як пахне кменом, м'якою й суніцями... Наче весною пахне, і молодістю...

На дні скоцюрбленої бабиної душі ворухиться щось соняшно-тривожне, але далеченьке — як небо від землі... Еге!.. Засклепло бабине серце, як обліг півкони літ непідкладаний, згугнявіло й оглухло, як порохнявий пень... Слинить баба язиком шореткі, порепані губи — щось запекло в сухих очах — і йде, зігнувшись в три погібелі, крізь сині незабудьки, а непосидючі вогники так витинають коломийки, аж бабі світ в очах троїться! Залізла баба в кропиви, по лідках вогнем пащить, малинник плентається під ногами, а мокрі пелюстки дикої рожі лепнуть бабі до рук і до поморщеного, гей капшук, обличча.

Виїшла баба з лісу на чисте поле, біля рогачки аж захлиснулася від парного подиху чорнозему, а кругом — нивки-нивки сіменатими латками, як маку їх, цих нивок, що три скибі — то борозна. Настовбурчилися житні полукипки по стернях, пшеничка ще на пни, клониться бабі в пояс щебетливе колосся — еге! — не так тої пшенички, що блаватів, мачків, ромену й полетиці зародилося на славу...

Вилізла баба на широку межу, обросилася по коліна, цвіркуни врізали бабі марша — аж копоти пішли по сонних травах, якась шприха відломалася від Величкого Воза — чиясь душенька помандрувала в кращі світи — і витрішкуватий лилник перекабанався, як грудка землі над бабиною головою.

Пихицьнула баба плахту на межу й сама звалилася на неї, гей тіло без душі. Задеревіли бабі крижі, дух заступило — ані суди Боже! — кольки під грудьми сперли, химерні вогники погзилися-затанцювали з роєм зір — аж бабі світ пішов ходором. З усіх боків присіли бабу комарі, загомоніли на radoщах, як дяки на парастасі, тнуть — без милосердя! — за обшівку лізуть, та бабі це байдуже — навіть не чує, шкіра вже задубіла, як підошва. Оподалік облився молоком куш свербивусу, під ним перебакирився миршавий хрестик... Три цісарські вулани лягли тут колісь до «гліду» в блискучих чапках з павниними перами і з повними животами шрапнелів. Під хрестиком поріс розхідник, батог, кровавник і святоіванське зілля... За загуміцками здрімалося село між темними садами, зацвіли липи при шляху, хрест на церковній бані палає золотом — еге! — це хлопці на вигоні кладуть субітку — як луна котиться нивками парубоцька пісня... Зиркають побілені стіни зпід замаєних острішків — еге! — це-ж завтра Купайла — помаїли діточки стріхи, лише бабиної не було кому — маячить стріпихата, гей опудало, гадав би хтось — курник, або жидівська куча...

Паде баба навколішки в траву, роса цілує бабні руки, навколо пахне щерилець, румянок і материнка — ото раз!.. Де-ж таки... Всі стріхи повбирані, а бабина, як не в людей. Віночків не наплела — де, де! — не ті вже руки до віночків — але хату треба, як Бог приказав... Де-ж таки... Простягає Хима пальці по святоіванське зілля: — такий рожевий цвіт, зубаті ли-

сточки — запирається колінами в землю, сіпає — що-сили, хоче вирвати — агі!.. Що за диво?.. Це, наче, святоїванське зілля тягне бабу до себе — зубаті листочки так ласкочуть попід бороду, рожевий цвіт приморгує: — Ходи, ходи, старий дербаку!..

...Меркне бабі в очах — темніє, гасне, — ще ці химерні вогники мигають, мов крізь туман, але вже меркнуть зорі, місяць запався, як в безодню, вже сверцка в борозні заніміло, не чути, як дише медом лан копошнини...

...Все дужче і дужче хилиться стара Хима під свербивусовий корч... Над межею перейшла північ, розпустивши чорні коси... Десь, в самісінькім серці глушині, між ярами й лісячими долами, де дідько добраніч каже, а проміньчик сонця не прозябне, де вічні сутінки, а вогка гниль точить зеленими зубами столітні виверти — там, в чагарниках чорнобілю й клекічки — діються дивні-дива Купайлової ночі — розвивається цвіт папороти, цвіте жемчугами чар-зілля, цвіте комусь доля, а чиясь надія, незбагнена та невловима, як пташка щастя...

...Над мокляками блудить Блуд — щось загубив, когось шукає вовчими сліпаками.

...Від Великого Воза відломалася нова шприха й покотилася ясною дугою в безмежну далечінь.

...Стара Хима спить, втуливши голову в куці кровавнику і материнки та тулить до грудей сухими, як цівки, руками святоїванське зілля.

Над нею в безшелеснім хороводі ведуть танки, мигають, блимають і гаснуть святоїванські вогники.

З М І С Т.

Передмова.	стр.	9
Стара хата	„	11
Знаки	„	15
Ясні почі	„	18
Батьки й сини	„	29
Бог предвічний	„	33
Колядники	„	37
Грачі	„	46
Така читальня	„	49
Проблема	„	57
За сто літ	„	60
Крамар Сень Свистун	„	90
Спомини (192 рік)	„	93
За п'ятку	„	104
В Нью - Йорку на концерті	„	112
Пісня життя	„	122
Святоіванські вогні	„	

Читайте!

Передплатуйте!

Н а ш П р а п о р

ілюстрований популярний часопис,
що виходить двічі в тиждень
в четвер і в неділю

„НАШ ПРАПОР“ — приносить у кожному числі статті на політичні, господарські та культурні теми і багато інформацій з цілого світа.

„НАШ ПРАПОР“ — дає в кожному числі обширний огляд української та чужої преси, з якого читач довідується про те, що пишуть другі газети.

„НАШ ПРАПОР“ — інформує про українське життя на всіх українських землях.

КОЖНИЙ ТОЧНИЙ ПЕРЕДПЛАТНИК
„НАШОГО ПРАПОРУ“

дістає щомісяця безплатно

ОДИН ТОМ „УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ“

ПЕРЕДПЛАТА НА „НАШ ПРАПОР“

в краю разом з „Українською Бібліотекою“:

місячно з 1. томом	1 зл. 95 гр.
на 2 місяці з 2. томами	3 „ 70 „
чвертьрічно з 3. томами	5 „ 55 „
піврічно з 6. томами	11 „ 10 „
річно з 12. томами	22 „ 20 „

закордоном разом з „Українською Бібліотекою“
(12 томів) річно згори 32 зл., або їх рівновартість.

Нові передплатники „Нашого Прапора“ в краю дістануть всі попередні випуски „Української Бібліотеки“ по надісланні належитості за опакунання й пересилку, числячи по 35 гр. за 1 том.

Адреса: ЛЬВІВ, КОСЦЮШКА 1 а, чек. конто 500.277.

ЭШП

ЭШП — это...

ЭШП — это...

ЭШП — это...

ЭШП — это...

ЭШП — это...

ЭШП — это...

ЭШП — это...

ЭШП — это...

ЭШП — это...

ЭШП — это...

ЭШП — это...

ЭШП — это...

ЭШП — это...